

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra germanistiky

K filozofii jazyka
Ludwig Wittgenstein: Tractatus Logico-Philosophicus

Autor: Karolína Babíčková

Vedoucí práce: PhDr. Tamara Bučková, Ph.D.

Praha 2011

P r o h l a š u j i,

že jsem předloženou bakalářskou práci vypracovala samostatně a veškerou literaturu a další podkladové materiály, které jsem použila, uvádím v Seznamu použité literatury.

V Praze dne 22. června 2011

Karolína Babíčková

Podpis.....

Poděkování:

Mé velké díky patří vedoucí práce PhDr. Tamaře Bučkové, PhD. za praktické rady a dobře míněné připomínky.

Klíčová slova:

Wittgenstein, Tractatus logico-philosophicus, jazyk, svět, myšlení, fakty, stavy věcí, věty, větný znak, obraz

Wittgenstein, Tractatus logico-philosophicus, language, world, thinking, facts, states of affairs, sentences, propositional sign, picture

Anotace

Tato práce se zabývá problematikou filozofie jazyka a prezentuje ji jako nedílnou součást lingvistiky, přestože jsou u ní jasně patrné odkazy i na moderní filozofii. Jedno ze zásadních děl, které se této problematice týká, je Tractatus Logico-Philosophicus Ludwiga Wittgensteina. Jde zde především o rozbor vybraných tezí Traktátu a ukázkou fungování jazyka a myšlení ve vztahu ke světu tak, jak ho vnímá autor. Nejdříve jsou zde uvedeny obecné informace o jazyku a analytické filozofii, z níž Wittgenstein vycházel, poté se za pomoci sekundární literatury přibližují jeho nejdůležitější myšlenky. Na závěr je uvedeno několik kritických poznámek k dílu.

This thesis deals with the questions of philosophy of language and it is presented as an integral part of linguistic, although there can be recognized appreciably references to the modern philosophy. *Tractatus Logico-Philosophicus* written by Ludwig Wittgenstein is considered to be one of the most important work, which is connected with this questions. First focus of the thesis is based on analysis of the selected ideas of *Tractatus*. Secondly there is shown, how works language and thinking in the relationship to the world from Wittgensteins point of view. There are mentioned common information about language and analytic philosophy which had significant influence on Wittgensteins opinions. Wittgenstein`s most important ideas are clarified by help of secondary literature approaches. At the conclusion are mentioned several critical notes to the *Tractatus logico-philosophicus*.

Obsah

Krátké zamyšlení nad motivací k výběru tématu.....	3
Úvod.....	5
1. Život a dílo Ludwiga Wittgensteina	7
2. Jazyk	9
2.1 Jazyk a jeho vlastnosti.....	9
2.2 Vznik jazyka.....	12
2.3 Vztah jazyka a myšlení	13
3. Sémiotika a sémantika	15
3.1 Sémiotika	15
3.2. Sémantika.....	16
4. Filozofie jazyka.....	18
4.1 Filozofie jazyka podle Černého	18
4.2 Analytická filozofie podle Jaroslava Peregrina.....	18
4.2.1 Vídeňský kruh	19
4.2.2 Obrat k jazyku/Sprachwende	20
5. Wittgensteinovo východisko v Bertrandu Russellovi.....	22
5.1 Logický atomismus Bertranda Russella.....	22
5.2 Russellova teorie popisů	23
6. Ludwig Wittgenstein. Tractatus Logico-Philosophicus.....	26
6.1 Pozadí Traktátu a jeho hlavní argument.....	26
6.1.1 Struktura jazyka a světa v Traktátu	27
6.1.2 Obrazová teorie významu	28
6.2 Struktura Traktátu	28
6.3 Oddíl 1 a 2. Fakty a svět.....	30
6.3.1 Akceptace reality	30
6.3.2 Obraz a skutečnost	32
6.4 Oddíl 3. Jazyk jako logický obraz myšlení a světa	34
6.4.1 Jazyk a jeho vztah ke světu	34
6.4.2 Větný znak a symboly.....	37
6.5 Oddíl 4. Věta jako obraz skutečnosti	42

6.5.1 Negace filozofie prostřednictvím jazyka.....	42
6.5.2 Věta jako logický obraz skutečnosti	46
6.6. Překonání Traktátu jeho odmítnutím	49
7. Kritika díla Tractatus Logico-Philosophicus	51
Závěr	53
Resumé v německém jazyce	55
Resumé v českém jazyce	57
Seznam literatury	59
Internetové zdroje	60

Krátké zamyšlení nad motivací k výběru tématu

K výběru tématu bakalářské práce mě přivedla nutnost najít odpovědi na otázky, které se vynořily během mého studia. Týkají se zkoumání vztahu myšlení a jazyka. Do jaké míry je člověk při myšlení determinován jazykem a jak ho jazyk ovlivňuje? Je možné studovat jazyk bez ohledu na vnější skutečnosti, bez přesahu do ostatních disciplín? Podle mého názoru tomu tak není. To se také budu snažit dokázat ve své práci. Na úvod bych chtěla položit základní otázku, kterou zřejmě není těžké zodpovědět. V jaké době dnes žijeme? Jeden ze současných českých filozofů, Michael Hauser, by odpověděl: v postmoderně. V průběhu našich dějin se tvořily různé směry, ať už myšlenkové či umělecké, zkrátka proudy, které určovaly danou historickou, společenskou a kulturní etapu. Od antiky jsme přes humanismus, osvícenství nebo romantismus, dospěli až k dnešní postmoderně. Jaké má tato dnešní éra rysy? Lze ji vůbec nějakým jednoznačným způsobem charakterizovat? Filozofický slovník současnosti Jiřího Olšovského vykládá postmodernu následovně: „*Postmodernismus je po osvícensky orientované moderní době přicházející typ myšlení, v němž se rozbíjí tázaní po všesjednocujícím počátku, jednotě, předem známém cíli; zdůrazňuje se naopak pluralita hledisek... Univerzálně platný smysl světa a věcí je nahrazován množstvím stejně platných her...*“¹ Na základě výše uvedeného se domnívám, že žijeme v jakémsi neustálém „dorozumívacím chaosu“. Rozdíly jsou stírány, mezi lidmi dochází stále více k nedorozuměním, nepochopení, a to především na jazykové úrovni. Podle mého názoru jsou pojmy vyprázdněné, ztrácejí svůj význam, jsou nejednoznačné. Resp. každý člověk si pod stejnými pojmy může představit něco zcela jiného, může je jinak chápat. To, že bychom měli myslet jasně, správně a správně používat jazyk, tvrdil už Aristoteles, který žil ve 4. stol. př. n. l. Obdobné jazykové snahy měl William Ockham (také Occam), anglický mnich, teolog a logik, příslušník františkánského řádu, žijící na přelomu 13. a 14. století. Ve scholastickém období byly definovány stále nové pojmy, které však ztrácely vztah s realitou. Occam proto reagoval na vytváření nových umělých konstrukcí tzv. teorií Occamovy břitvy. Názorem, že jsoucna nemají být zmnožována, pokud to není nezbytně nutné. Ludwig Wittgenstein měl obdobné filozoficko-jazykové snahy. Jakou má tedy souvislost Ludwig Wittgenstein s dnešní postmoderní dobou? Na výše uvedeném se snažím ukázat, jak důležitou roli jazyk ve společnosti hraje a že je

¹ Olšovský 1999, s. 119

důležité (zvláště dnes) ho neustále zkoumat, rozvíjet a definovat. Možná je na čase pokusit se dnes, ve značně moderní, technicky vyspělé společnosti o to, o čem usilovali i přední osobnosti dějin mnoho staletí před námi. O jakési „očistění jazyka“. Ač jsou v některých Wittgensteinových tezích traktátu patrné rozpory, domnívám se, že na přelomu 19. a 20. století položil kardinální otázku, ke které je nezbytně nutné se vrátit a zamyslet se nad ní. Otázku, jak bychom měli správně užívat jazyk, abychom správně uchopili a pojmenovali podstatu světa. To je také cíl mé práce. Ne najít konkrétní odpovědi a ukázat řešení (to nedokázal ani Wittgenstein, závěry ke kterým během svého života došel, později sám zpochybnil), ale alespoň nastínit základní problematiku a zamyslet se nad ní. Protože *„jazyk je prostředkem a podmínkou individuality, nebo jak říkal Jan Neruda, je to živná míza myšlení. V postmoderních dobách se tento postoj převrací a převládá názor, že jazyk jako obecný živel individualitu ničí – čím méně společných jazykových pravidel, tím větší individualita.“*²

² HAUSER, Michael. *Obrana jazyka* [online]. 2008-06-13 [cit. 2011-05-20]. Dostupné z WWW: <http://www.sok.bz/index.php?option=com_content&task=view&id=163&Itemid=49>.

Úvod

Předmětem mé práce je jazyk, jeho vztah k myšlení, filozofie jazyka a rozbor traktátu Ludwiga Wittgensteina *Tractatus Logico-Philosophicus*. Jedná se tedy o oblast aplikované lingvistiky s přesahem do filozofie. Problematika, kterou zde zpracovávám, je otevřená a zůstane zdrojem neustálého poznávání a zkoumání, a to, co zmiňuji, je jen díl toho, co je možné o daném tématu napsat.

Cílem mé práce je prostřednictvím analýzy doložit úzkou souvislost mezi jazykem, světem a myšlením, přičemž se zaměřím především na znakové zobrazení světa prostřednictvím jazyka. Budu ji prezentovat právě na vybraných částech Wittgensteinova traktátu, který lze považovat za konkrétní filozoficko-lingvistické sdělení zabývající se právě výše uvedenými pojmy.

Hypotéza, kterou předkládám, zní: nad věcmi, které lze doložit strukturně, budou převládat otázky týkající se sémiotiky, která jazyk přesahuje.

Používanou metodou (jako způsobu ověření hypotéz) je analýza dosažitelného studijního materiálu a z ní vyplývající závěry, kterých je dosaženo dedukcí a indukcí. Úsudkem směřujícím od jednotlivého k obecnému, tedy indukce, je použito hlavně v části o traktátu samotném.

Struktura práce je následující: na počátku je uvedena stručná biografie L. Wittgensteina. Analýze traktátu předchází poznámky k jeho základním tématům. Ty jsou pojaty přehledově a jejich bližší souvislost s traktátem se objeví poté v jeho rozboru. Jsou jimi jazyk jako systém, filozofie jazyka, sémiotika a sémantika. Nemalý prostor je věnován kapitole o analytické filozofii a s ní spojeným pojmům, dále zmiňuji obrat k jazyku a logický atomismus Bertranda Russella. Poté se dostávám k samotnému Traktátu a vysvětluji, jak spolu podle Wittgensteina korespondují jazyk a svět. Svět jako souhrn objektivně daných realit a jeho myšlenkových reflexí vyjádřených prostřednictvím jazyka. Jádro práce tvoří analýza vybraných tezí traktátu. Poslední kapitolu, která se týká Traktátu, tvoří jeho kritický ohlas. V závěru pokouším se prokázat jeho nepopíratelný přínos jak filozofii, tak jazyku. Protože práci předkládám na Katedře germanistiky UK-PedF, uvádím citáty z primární literatury, tedy Wittgensteinova

Traktátu v českém jazyce i v jazyce originálu, tedy v jazyce německém. Ze stejného důvodu cituji odborné prameny pocházející z německy mluvících zemí pouze německy.

1. Život a dílo Ludwiga Wittgensteina

(26. dubna 1889 Vídeň – 29. dubna 1951 Cambridge)

Ve filozofii 20. století zaujímá klíčové postavení, mnohými je považován za hlavního reprezentanta filozofie v tomto období. Bývá spojován především s analytickou filozofií a filozofií jazyka, ovlivnil však i logické pozitivisty. Ve svém prvním tvůrčím období velmi ovlivnil vznik novopozitivismu - Vídeňský kruh. Důsledně se zaměřuje na jazyk a podrobuje ho logické analýze, navazuje na logický pozitivismus³ Vídeňského kruhu. Právě logický pozitivismus studuje jazyk jako specifický fenomén. Ve svém druhém tvůrčím období, lingvistickém, pak rozvinul svou teorii jazykových her. Jeho myšlení pravděpodobně nejvíce ovlivnili Arthur Schopenhauer, Bertrand Russell (jeho blízký přítel), Gottlob Frege a Rudolf Carnap.

Ludwig Josef Johann Wittgenstein se narodil jako nejmladší z osmi dětí. Jeho rodina byla velice bohatá, otec Karl Wittgenstein byl průmyslník, který patřil k nejúspěšnějším podnikatelům tehdejšího Rakouska. Jeho rodina stála tehdy v centru vídeňského společenského dění. Hudební aktivity, které podněcovala hlavně Wittgensteinova matka, našly později uplatnění v jeho díle *Rozličné poznámky*, kde o hudbě velmi často mluví. Po domácím vyučování a škole v Linci studoval strojírenství v Berlíně, jeho zájem se časem rozšířil na matematiku, přes niž se dostal k logice a filosofickým otázkám základů matematiky. Na radu Gottloba Fregeho absolvoval několik trimestrů u Bertranda Russella v Cambridgi. Russel v něm viděl velký talent a věřil, že právě Wittgenstein by mohl dovést jeho matematicko-logický systém k dokonalosti. Po vypuknutí první světové války se přihlásil do rakouské armády jako dobrovolník a v jejím průběhu získal na východní frontě několik medailí za statečnost. Válka však také velmi poznamenala jeho osobnost, v této době píše filozofické úvahy náboženského charakteru. Během války vznikly první náčrty jeho první významné práce *Tractatus Logico-Philosophicus*, která vyšla hned po válce. S vydáním Traktátu měl značné potíže, protože žádný z nakladatelů, které Wittgenstein oslovil, dílu nerozuměl a nechtěl ho vydat. Po značném úsilí a s pomocí Bertranda Russela vydavatele pro své dílo našel. Po válce se na čas od filozofie odloučil, byl totiž

³ logický pozitivismus (novopozitivismus) vychází z představy, že je nutné rezignovat na metafyziku, vychází z empirismu, materialismu a scientismu, přírodní vědy jsou primární. Hlavní analýze je nutné podrobit jazyk.

toho názoru, že v Traktátu vyřešil veškeré filozofické problémy. Stáhl se do ústraní a odjel na venkov, kde působil jako učitel. Vystřídal ještě několik zaměstnání, než se vrátil zpět na akademickou půdu. Jeho zájem o filozofii znovu ožil poté, co se setkal s Moriztem Schlickem a dalšími představiteli Vídeňského kroužku. Dospěl k závěru, že svým Traktátem problémy filozofie rozhodně nevyřešil a začal s druhou fází své tvorby, která je od první v mnoha ohledech velmi odlišná.

Zpět na Cambridge se vrátil v roce 1929, vyučoval studenty a opět se začal plně věnovat své práci. O deset let později zde získal profesuru (jako disertační práci použil právě *Tractatus Logico-Philosophicus*), a zapojil se do diskusí o filosofii matematiky a vědy v rámci Vídeňského kruhu. Po druhé světové válce se vrátil zpět na universitu, kde začal učit, na svou profesuru však v roce 1947 rezignoval, aby se mohl soustředit pouze na psaní. Do roku 1949 shromáždil všechn materiál, který chtěl publikovat ve svém druhém díle *Philosophische Untersuchungen (Filozofická zkoumání)*, to však vyšlo až v roce 1953, dva roky po jeho smrti. Poslední léta svého života strávil ve Vídni, Oxfordu a Cambridgi, kde až do své smrti neustále pracoval.⁴

⁴ Grayling 2007

2. Jazyk

2.1 Jazyk a jeho vlastnosti

Pro účely této práce je nutné uvést, co jazyk vůbec znamená a jaké má vlastnosti. Existuje mnoho různých definic jazyka, různí lingvisté a jazykovědné školy tento pojem chápou jinak. Z předkládaného spektra údajů o jazyku považuji za důležité zmínit alespoň některé základní, které uvádějí Jiří Černý a František Čermák. Podle Jiřího Černého jazyk slouží, stručně řečeno, jako prostředek poznání, myšlení a komunikace⁵. Čermák dále uvádí, že jazyk je systém⁶. Právě na toto systémové chápání jazyka měla velký vliv strukturní lingvistika, zejména pak její zakladatel Ferdinand de Saussure. Ten, vzhledem ke složitosti jazyka, rozlišil tři základní složky tohoto abstraktního systému: *langage* (řeč), *langue* (jazyk) a *parole* (promluvu). Pod pojmem *řeč* se chápe nejzákladnější lidská schopnost dorozumívát se pomocí jazyka. *Jazyk* je v užším smyslu systém znaků a pravidel, jimiž se mluvčí při komunikaci řídí. *Promluva* (*mluva*) je již konkrétní sdělení (adresátovi).⁷

Zkoumání jazyka ve 20. století přineslo rozmanité pole definic jazyka, které vycházejí z jednotlivých jazykovědných disciplín, a které H. Gross rozdělil následujícím způsobem:

Definitionen des Begriffs <i>Sprache</i>		
I	1	Die Sprache ist ein Werkzeug des Denkens und Handels.
	2	Die Sprache ist die unmittelbare Wirklichkeit des Denkens. (Marx)
II	3	Die Sprache ist die Gemeinsamkeit der Äußerungen, die in eine Sprachgemeinschaft gemacht werden können.
	4	Die Sprache ist eine Menge von Gewohnheiten. (Bloomfield)
	5	Die Sprache ist eine Menge von Sätzen endlicher Länge aus einer endlichen Menge von Elementen. (Chomsky)

⁵ Černý 1996

⁶ Čermák 2007

⁷ Černý 1996

III	<p>6 Die Sprache ist das primäre System von Zeichen.</p> <p>7 Die Sprache ist ein konventionelles System von Zeichen</p> <p>8 Die Sprache ist ein System von Regeln</p> <p>9 Die Sprache ist ein Primärkode aus Zeichenvorrat und Kombinationsregeln.</p>
IV	<p>10 Die Sprache ist ein Mittel der Verstärkung.</p> <p>11 Die Sprache ist das wichtigste Kommunikationsmittel.</p>
V	<p>12 Die Sprache ist eine Form sozialen Handelns.</p> <p>13 Die Sprache ist das grundlegende Mittel der Handlungssteuerung.</p>
VI	<p>14 Die Sprache ist sowohl Sturktursystem als auch geregelte Handlungsform.</p> <p>15 Die Sprache ist symbolische Interaktion.</p>
VII	<p>16 Die Sprache ist ein aus den Bedürfnissen des gesellschaftlichen Lebens hervorgegangenes System von lautlichen Zeichen.</p> <p>17 Die Sprache ist ein mentales organ.</p> <p>18 Die Sprache ist eine Tendenz, eine Kunstfertigkeit zu erwerben. (Darwin)</p> <p>19 Die Sprache ist eine Instinkt. (Pinker)</p> <p>20 Die Sprache ist ein Mittel zur sozialen Beeinflussung, das insbesondere die Wahl von Sexualpartnern optimiert.⁸</p>

⁸ Gross 1998, s. 19

Gross o tomto dělení jazykových definic říká: „Die Definitionen sind inhaltlich je nach ihren Kriterien in sieben Gruppen geordnet: Die Gruppen I und IV betonen den funktionalen Aspekt, der die Sprache als ein „Werkzeug“ dem Denken (psychologisch) bzw. der Verstärkung (kommunikativ) unter- oder zuordnet. Gruppen II und III gehen von den Teilen des Ganzen aus – mengentheoretisch. Dabei II zeigt ein additives Vorgehen, das der behavioristischen Methode entspricht, während Gruppe III den Systemcharakter der Sprache hervorhebt, was der strukturalistischen Methode eigen ist.“⁹ „Gruppe V zeigt eine Neuorientierung auf den Handlungsbegriff, sozusagen eine Weiterentwicklung von IV unter intensionalen Aspekt. Gruppe VI schließlich versucht, die Aussagen von III und IV/V zu resümieren. Die Definitionen in Gruppe VII enthalten Thesen zum Ursprung der Sprache und versuchen, das Phänomen Sprache in das jeweilige Weltbild einzuordnen.“¹⁰ Skupina III je dle mého názoru klíčovým východiskem pro představitele filozofie jazyka, protože jazyk chápou právě jako systém. Ve velké míře se také zabývají teorií jazykového znaku.¹¹ Toto pojetí jazyka je tedy pro ně primární, ostatní jsou uvedeny pouze pro přehled, kolika možnými způsoby je možno chápat jazyk. Z doposud zjištěných jsem došla k závěru, že Wittgenstein téměř opomíjí sociální a psychologickou stránku jazyka.

Jazyky lze klasifikovat podle nejrůznějších kritérií. Vzhledem k předmětu své práce uvádím pouze rozdělení jazyků podle jejich vzniku. Jejich vysvětlení je zpracováno na základě konzultací s PhDr. Bučkovou, PhD. Existují dva typy:

a) jazyk přirozený, tj. jazyk standardně používaný v běžné komunikaci v rámci konkrétního společenství tradičně spojovaného s konkrétním národem a kulturou. Jedná se tedy o jazyk, který vznikl přirozeným vývojem a který lze charakterizovat jako otevřený, věčně proměnný systém

b) jazyk umělý, který je užíván jinak definovaným společenstvím uživatelů, jazyk, který je charakterizován větší mírou exaktních pravidel, která ve srovnání s přirozeným jazykem vykazují větší stabilitu a jsou méně pružná. Tuto skupinu můžeme dále rozdělit na jazyky, jejichž záměrem bylo jazykům přirozeným konkurovat

⁹ Gross 1998, s. 18

¹⁰ Tamtéž

¹¹ viz kap. 3. Sémiotika a sémantika

nebo je určitým způsobem doplnit formou umělého lingua franca (např. esperanto), a na jazyky umělé - formální, kterých se užívá např. v logice nebo matematice.

Nejprve pojednám o všeobecných charakteristikách jazyka a při analýze traktátu se mimo jiné zaměřím na jazyk německý, jímž byl Traktát napsán.

2.2 Vznik jazyka

O vzniku jazyka existují určité teze, které však nejsou podloženy přímými doklady. Jsou zde odhady o době jeho vzniku, ty se pohybují v řádech statisíců až jednoho milionu let zpět. Reálné písemné záznamy, které máme k dispozici, jsou staré max. 6000 let. Jasněji už máme v teoriích o původu jazyka a jeho různostech. Nejznámější jsou následující:

- a) utopická teorie – Bůh dal člověku život i schopnost mluvy, následovalo biblické zmatení jazyků při stavbě babylonské věže
- b) genetická teorie – vznik jazyka je připisován náhlé genetické mutaci lidí
- c) přirozená teorie - vznik jazyka jako nápodoba zvířecích a přírodních zvuků, nebo spontánně z lidských výkřiků vyjadřujících emoce (např. bolest, radost atd.)

Řeční filozofové se zabývali otázkou, zda jazyk vznikl způsobem zvaným *fysei*, nebo *thesei*, tzn. přirozeně, dohodou mezi lidmi, konvenčně se ustálil, nebo nám byl dán od Boha, tj. *dosei*. Také otázka arbitrárnosti znaku má kořeny ve starověké filozofii. V této době se rozhořel spor o to, zda slova mají přímou souvislost s realitou (naturalismus), nebo ne (nominalismus). Dnešní lingvisté se jasně přiklání k nominalistickému pojetí, tedy že tu přímá souvislost není.¹²

Teorií o chápání jazyka je mnoho, některé se ukázaly jako nadčasové, jiné jako dobově tendenční, až extremistické. Jsou prokazatelně ovlivněné politickým charakterem doby. Pro ilustraci uvádím situaci v bývalém SSSR, kdy byla na konci 50. let jazykověda negativně ovlivněna tzv. *marrismem*. Tímto pojmem se rozumí snadno zpochybnitelná teorie o vzniku jazyka ruského jazykovědce J. S. Marra, který se snažil na jazykovědu aplikovat marxistickou teorii, a tím (oboje) zcela zvlgarizoval.¹³ Marrovo teze o tom, že „je jazyk nadstavba; že byl vždy a zůstává třídní; že se vyvíjí

¹² Čermák 2007, s. 62-63

¹³ Černý 1996

stadiálně, v náhlých násilných zvratech; že míšením jazyků vzniká nový jazyk jako výsledek náhlého zvratu; že je jazyk výrobní prostředek; že původním dorozumívacím prostředkem byl jazyk posunkový; že neexistují jazykové skupiny, rodiny (příbuzné jazyky)...¹⁴, byly záhy vyvráceny. J. S. Marr mimo jiné zastával i hypotézu, že veškeré jazyky mají svůj původ v pouhých čtyřech kořenech a z nich se následně různými transformacemi vytvořila slova. Tato teorie byla brzy označena za fantazijní a dnes tedy chápeme jazyk jako jev nadindividuální a v každém případě nadtřídní.¹⁵

2.3 Vztah jazyka a myšlení

Jazyk je neodmyslitelně spjat s myšlením, je jeho nástrojem. O vztahu myšlení a jazyka se vedly spory již ve starověkém Řecku a jasnou, komplexní odpověď na uchopení tohoto vztahu stále ještě hledáme. V současné době se touto problematikou zabývá psycholingvistika, tedy pomezí disciplína na hranici psychologie a lingvistiky.¹⁶ Podle mého názoru v souladu s Černým existují jazyk a myšlení v neoddělitelné symbióze, jedno nemůže existovat bez druhého. Vycházím z předpokladu, že pokud myslím, pak tedy nemyslím ve vzduchoprázdnu, nýbrž v určitém kontextu, ve kterém existuji. Verbálním vyjádřením tohoto procesu jsou tedy slova, výrazy, kterým se následně přisuzují určité významy. Tento vztah lze podle mého názoru vyložit jako abstraktní kooperaci. Černý tento problém vysvětluje podobně, říká, že „jazyk nemůže existovat bez myšlení a to jak z hlediska synchronního (tj. procesu vytváření výpovědi), tak z hlediska vývoje lidské společnosti (už v nejprimitivnější podobě se jazyk musel nutně opírat o myšlení, totiž o jeho stejně primitivní formu). Lze z toho tedy vyvodit závěr, že jazyk a myšlení se rozvíjely v těsné souvislosti.“¹⁷ V diskusích s Tamarou Bučkovou jsem si potvrdila, že vztah jazyka a myšlení má ve svých principech tutéž platnost ve všech jazycích, přesto je však všeobecně známou pravdou, že se jednotlivé jazyky odlišují svou strukturou, která se ve zpětné vazbě odráží v jazykovém myšlení. Dokonce ve způsobu popisu některých věd (včetně terminologie) lze vystopovat jazyk, v němž byly tyto vědy nejvíce rozvíjeny. Jak ve

¹⁴ TRÁVNÍČEK, František. Stalinská epocha jazykovědy. *Naše řeč* [online]. 1953, 36, 5-6, [cit. 2011-05-16]. Dostupný z WWW: <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4289>>.

¹⁵ Čermák 2007

¹⁶ Černý 1996

¹⁷ Tamtéž, s. 443

svých přednáškách Bučková uvádí, pro poznání podstaty těchto věd je optimální ovládat jazyk jejich tvůrců, pochopit způsob jejich jazykového myšlení. V případě německého jazyka jeho znalost považuje za neodmyslitelnou právě v případě psychologie nebo filozofie. Za optimální lze považovat znalost tohoto jazyka i v dalších společenskovědních oborech, jako jsou např. dějiny kultury v naší republice nebo archivnictví.

3. Sémiotika a sémantika

3.1 Sémiotika

Tato lingvistická disciplína, které je věnována následující podkapitola, je jedním z hlavních témat filozofie jazyka. Nebudu se podrobně zabývat jejím vznikem a vývojem, ale vyzvednu teze, které se v mém zkoumání jeví jako zásadní.

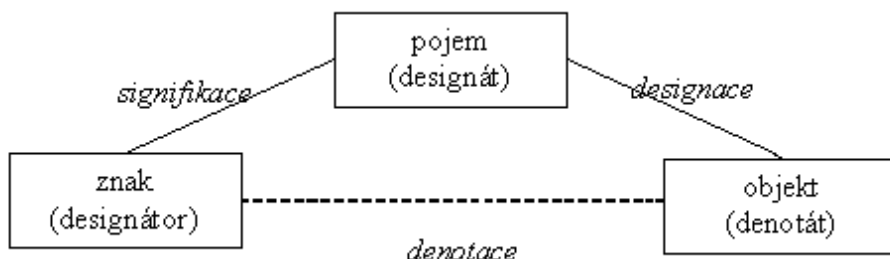
Sémiotika, která často bývá označovaná také jako sémiologie, je „*obecná nauka o znacích a jejich užití v jazyce i mimo něj*.“¹⁸ Konkrétně se zabývá vztahem, který je mezi znakem a označovaným předmětem. Jejimi předchůdci jsou právě filozofie a symbolická logika. Pro představitele analytické filozofie (filozofie jazyka) a jejich vidění světa je důležitý sémiotický trojúhelník¹⁹, protože prostřednictvím znakových systémů a řeči se lidé vztahují ke světu. Navázali na přední osobnost, která přispěla k vývoji moderní sémiotiky, na švýcarského lingvistu Ferdinanda de Saussura. Jeho přínos spočívá mj. v binárním pojetí jazykového znaku. Saussure rozlišuje dvě složky, první je *signifié* (signifikát/označované/Bezeichnetes) a druhá *signifiant* (signifikant/označující/Bezeichnendes). Mezi základní vlastnost jazykového znaku řadí arbitrárnost, tzn. mezi znakem (formou) a věcí (objektem pojmenování) není žádná příčinná souvislost, tento vztah je tedy arbitrární, neboli dohodnutý společností. To dokazuje, proč se např. kniha v různých jazycích označuje různými výrazy, německy *das Buch*, anglicky *book*, italsky *libro* atd. Otázkou, jaké vztahy mohou existovat mezi znakem a jeho označovaným předmětem a sémiotickými vlastnostmi znaku, se zabývalo mnoho lingvistů, filozofů i logiků. Aby mohli problematiku znaku částečně osvětlit, definovali řadu termínů a pojmů, které jim k tomu měly pomoci. V tomto směru sémiotiku velmi pozitivně ovlivnily myšlenky Gottloba Fregeho, který mj. ovlivnil právě Wittgensteina, který do sémantiky zavedl diferenci dvou různých složek významu jazykového výrazu. Rozlišuje tzv. *Sinn* (smysl) a *Bedeutung* (denotát). *Sinn* je to, co konkrétní výraz vyjadřuje a *Bedeutung* představuje to, co výraz označuje, o čem referuje.²⁰

¹⁸ Čermák 2007, s. 281

¹⁹ Viz obrázek na konci podkapitoly

²⁰ Černý 1996

Obrázek č. 1: Sémiotický trojúhelník²¹

3.2. Sémantika

Těsnou souvislost se sémiotikou má sémantika, nauka o významu. Slabší stránka ne mála lingvistických úvah odráží fakt, že lze velmi těžko definovat pojem *význam*, každý má různé teorie. Wittgenstein má svou teorii, podle něj je „význam výrazu dán pravidly jeho užití. Jinak řečeno, chceme-li porozumět určitému slovu, musíme sledovat, v jakých situacích je druzí užívají.“²² Jednotné vysvětlení pojmu bychom však hledali jen těžko, musíme si zvolit výchozí filozofické hledisko a pak si vybrat teorii, která mu bude nejlépe odpovídat.²³

V některých tezích Traktátu můžeme vidět přímou souvislost s teorií jazykového znaku.²⁴ Objevují se v nich nezpochybnitelné narážky na Bühlerův *Organonmodell der Sprache* a *Darstellungsfunktion*. Pro úplnost uvádím ilustraci jazykového modelu podle Karla Bühlera.

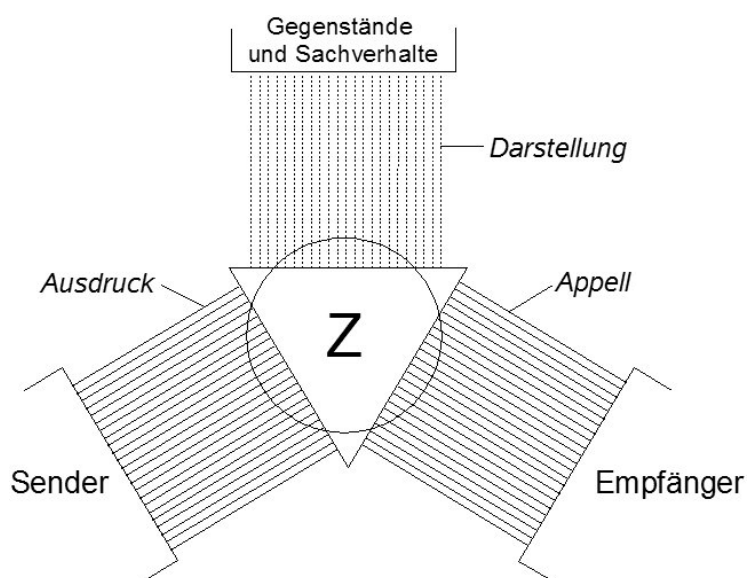
²¹ SCHWARZ, Josef. Vybrané teoretické a metodologické problémy terminografie: poznatky z tvorby české terminologické databáze knihovnictví a informační vědy. *NÁRODNÍ KNIHOVNA*[online]. 2003, 14, 1, [cit. 2011-06-02]. Dostupný z WWW: <<http://knihovna.nkp.cz/pdf/0301/0301021.pdf>>.

²² ČAPEK, Jakub. P. Winch, Idea sociální vědy a její vztah k filosofii. *Reflexe: filozofický časopis* [online]. 2006-01-18, 27, [cit. 2011-06-02]. Dostupný z WWW: <<http://www.reflexe.cz/reflexe-27/>>.

²³ Černý 1996

²⁴ viz TLP 4.03, s. 29. Pro dílo *Tractatus Logico-Philosophicus* je v celé práci použita zkratka TLP

Obrázek č. 2: Organonmodell der Sprache. Karl Bühler

Prostřední kruh symbolizuje konkrétní zvuk a znak je symbolizován třemi stranami trojúhelníku. Jazykový znak je symbolem proto, že je řazen k předmětům a obsahům, symptomem je pak z toho důvodu, že závisí na mluvčím (*Sender*) a vyjadřuje jeho vnitřní povahu. Dále je signálem, protože určitým způsobem apeluje na příjemce-adresáta (*Empfänger*) a řídí jeho vnitřní chování. Jsou jím např. dopravní značky, příjemce jim přizpůsobuje jízdu autem.²⁵

²⁵ Šimečková 2004

4. Filozofie jazyka

4.1 Filozofie jazyka podle Černého

Filozofie jazyka (v širším významu označována jako analytická filozofie, viz níže) je v oblasti lingvistiky nejstarší pomezí disciplínou. Její původ sahá až do antického Řecka. Jiří Černý tvrdí, že je jí lze dokonce považovat za disciplínu, která je nadřazena všem ostatním lingvistickým vědním oborům, a to z důvodu svého interdisciplinárního charakteru a díky její snaze zodpovědět otázky týkající se kardinálních problémů jazyka. Těmi jsou podstata znaku, souvislost jazyka a poznání, jazyka a myšlení, jazykových univerzálií (společné rysy všech jazyků) atd. Pro filozofické směry, které se zabývají především otázkou jazyka, použil A. Schaff shrnující název *sémantická filozofie*. Filozofie jazyka se zabývá i celou řadou dalších problémů, ale pro tuto práci postačí výše uvedené. Je s podivem, že i přes svou nepochybnou důležitost zde máme jen málo odborných prací, které by se daným tématem detailně zabývaly.²⁶

4.2 Analytická filozofie podle Jaroslava Peregrina

Abych hned zpočátku zabránila mylné domněnce, že analytická filozofie je výhradně předmětem samotné filozofie a dokázala opak, vyjdu z pojetí Jaroslava Peregrina, českého logika a analytického filozofa: „*Ambice filosofů mohou být různé: mohou si klást za cíl najít nejlepší způsob uspořádání lidské společnosti, ...nebo si mohou položit za cíl poodhalit záhadu lidské existence. Analytický filozof si zpravidla neklade žádný z těchto cílů...snaží se zprostředkovat vzhled do podstaty našeho světa; a protože spatřuje svět jako svět zprostředkovaný jazykem, znamená to pro něj vzhled do podstaty jazyka.*“²⁷ Přestože je analytická filozofie odsunuta na okraj zájmu, máme o ní mnoho dostupných pramenů. Jak jsem již uvedla výše, analytická filozofie má kořeny v logickém pozitivismu a nemálo ji ovlivnila také formální logika²⁸. Centrem zkoumání se stala Vídeň a Cambridge. V kontrastu k Heideggerovi a Husserlovi se objevují filozofové, kteří tvrdí, že v porozumění člověku je třeba zaměřit se na to, co je praktické, hlavně na způsob jeho vztahování se ke světu, kterým je jazyk. Podrobněji

²⁶ Černý 1996

²⁷ Peregrin 1992, s. 9

²⁸ Formální logika je podle aristotelské tradice nauka o formální správnosti myšlení. Správností se myslí formální správnost, tedy forma vět, nikoliv obsahová správnost

samotnému tážení způsob lidského vyjadřování a způsob jazykové komunikace. Tito analytičtí filozofové se snaží ukázat pokračovatelům M. Heideggera, že jejich filozofické výroky vlastně postrádají jakýkoliv smysl proto, že jsou v nich použité chybné slovní vazby, prázdné pojmy anebo jsou tyto pojmy užity špatně, a jejich věty jsou tím pádem nelogické. (Takovým příkladem může být Heideggerova věta *Nic nicuje.*) Pro jejich vidění světa je, jak jsem již uvedla výše, důležitý sémiotický trojúhelník, protože prostřednictvím znakových systémů a řeči se lidé vztahují ke světu.

4.2.1 Vídeňský kruh

Vídeňský kruh (Wiener Kreis) je volné sdružení filozofů, logiků a vědců, které vzniklo ve Vídni na konci 20. let 20. století a působilo do roku 1936. Vznik tohoto uskupení byl podnícen nespokojeností s tehdejší tradiční filozofií a metodologií vědy. Jeho záměrem bylo nahlížet na podstatu světa a lidského poznání zcela novým, neotřelým způsobem. Učením, ze kterého vycházeli, byl logický pozitivismus, a to proto, jak již bylo uvedeno výše, že kladli důraz na logickou analýzu jazyka. Čelními představiteli byli Rudolf Carnap, Moritz Schlick, Ludwig Wittgenstein a další. Wittgenstein měl názorově velmi blízko právě k Rudolfu Carnapovi. Sdílel s ním názor, že tradiční problémy filozofie, např. otázka po smyslu bytí, poznání absolutna, jedním slovem celá metafyzika, jsou pseudoproblémy, které vznikly pouze nepochopením logické struktury našeho jazyka.²⁹

Další zásadní otázkou, kterou se skupina vědců ve Vídeňském kruhu zabývala, byla otázka po smyslu (rozuměj významu) jednotlivých jazykových výroků. Členové Vídeňského kroužku vycházeli z teze, že pokud člověk chce najít odpověď na nějakou otázku, musí nejprve vědět, jaký smysl tato otázka má a zda vůbec nějaký má. Jedná se tu o pravdivost vs. nepravdivost výroku, a smysluplnost vs. nesmyslnost výroku. Z tezí Wittgensteina, Carnapa a ostatních lze vyčíst, že sice existuje nesčetně mnoho gramaticky správných vět, ale tematicky zcela nesmyslných vět. Známým příkladem je věta „*Caesar je prvočíslo.*“ Tento výrok je větou, protože má podmět a přísudek, je tedy syntakticky i gramaticky naprosto správná. Sémanticky se však jedná o nesmysl. Na tomto příkladě Carnap a další ukazují logickou nesmyslnost i na mnohých výrocích dosavadní filozofie. Z teorie o znacích pro ně plyne další otázka, tj. kdy je znak

²⁹ Peregrin 1992

významuplný? Příklad „překonání“ metafyziky jazykem demonstrují na větě M. Heideggera *Nic nicuje. (Das Nicht nichtet.)* Carnap říká, že zde vidíme „rozpor mezi zdánlivou, povrchovou strukturou našeho jazyka, a mezi jeho strukturou skutečnou, logickou.“³⁰ Zdůvodňuje to tak, že *nic* není skutečné jméno a že „logická struktura výroků, obsahujících toto slovo, je jiná než jejich struktura povrchová“.³¹ Narážíme zde na problém samotné definice slova a jeho významu.

Se smysluplností souvisela podle představitelů Vídeňského kruhu také pravdivost vs. nepravdivost věty-výroku a s ním spojená verifikovatelnost. Verifikace pro ně znamenala ověření pravdivosti. Vycházeli totiž z tzv. korespondenční teorie pravdy, která říká, že pravda je shoda věty a skutečnosti, to znamená, že tu existuje přímá korespondence mezi faktem a jeho popisem. Problém je, že ani tato teze nemůže platit pokaždé, protože určité věci vnímá člověk subjektivně. Když např. řeknu barvoslepému člověku, že mám na sobě modrou košili, pro mě sice bude věta smysluplná a pravdivá, tedy i verifikovatelná, ale pro barvoslepeho ne. Z výše uvedeného tedy plyne, že ne všechny výroky je možné verifikovat.³² Přesvědčení Carnapa a jeho kolegů o tom, že logickou analýzou jazyka překonali materialismus³³ i idealismus³⁴, vlastně celou metafyziku, jistě vrhlo nové světlo do této problematiky, ale zároveň trivializovalo dosavadní vývoj filozofie a zredukovalo ji na jediné možné pojetí, kterým je jazyk.

4.2.2 Obrat k jazyku/*Sprachwende*

Obratem k jazyku obvykle nazýváme přijetí názoru, že filozofické problémy je možno řešit nebo odstranit reformou jazyka, nebo jeho analýzou. Podle toho, co obratem k jazyku jednotliví představitelé sledují a jaké důsledky z něho vyvozují, můžeme podle Peregrina rozlišit dva směry. První, jehož představitelem je především hlavně R. Carnap, usilují o takovou reformu jazyka, kterou by se zrušil právě jeho rozpor mezi gramatickou a logickou strukturou (viz výše). Důsledkem toho by bylo, že

³⁰ Peregrin 1992, s. 52

³¹ Tamtéž, s. 52

³² Peregrin 1992

³³ Směr, jehož hlavním představitelem byl řecký filozof Démokritós, vychází z teorie, že základem světa je materie, hmota a každý jev je výsledkem působení této hmoty

³⁴ Směr, který tvoří protipól k materialismu, představuje ho Platón. Vychází z toho, že základem všeho je idea, nemající materiální povahu, je to obecná představa dokonalosti

by se zamezilo formulování bezsmyslných výroků, které právě vedou k oněm pseudoproblémům. Druhý proud, jenž představuje L. Wittgenstein, vychází z předpokladu, že takováto reforma jazyka není možná a soustředí se na studium a rozbor faktického užití našeho běžného jazyka.

Jak jsem již uvedla v předchozí podkapitole, obrat k jazyku přinesl zcela nový, zajímavý pohled na dosavadní problematické otázky, a ukázal nové perspektivy k jejich možnému řešení. Pro filozofy, kteří jím byli zaujati, znamenal cestu k nezpochybnitelnému vidění světa. Podle nich stály snadno ověřitelné a přímočaré jazykové výroky v kontrastu k metafyzickým domněnkám a spekulacím. Jak ale správně upozorňoval Peregrin, to, že filozofické výroky o světě jsou svou povahou výroky o jazyce, lze zpochybnit stejně snadno jako dosavadní metafyzické teze. Smysl tohoto obratu tedy nespočívá v onom zdánlivém překonání metafyziky, ale v tom, že přinesl novou metodu, tzv. *sémantický zdvih*. Filozofové a vědci snažící se přinést poznatky o světě, hájí různé výchozí pozice neboli pojmové rámce. To vede k tomu, že se často nemohou shodnout na pojmech, které používají, každý jim přisuzuje odlišné významy. Definice pojmů a shoda na jejich významu, to je zásadní problém vzájemného nepochopení myšlenek. Sémantický zdvih právě znamená „*přenesení diskuze na půdu jazyka, která je svou podstatou všem společná.*“³⁵ V praxi to znamená, že namísto otázky *Co je to pravda?* se nejdříve zeptáme *Co vy myslíte pojmem pravda?* V tomto právě spočívá význam obratu k jazyku.³⁶

V komunikaci mezi lidmi vždy docházelo a bude docházet k určitým nedorozuměním způsobeným drobnými nuancemi v chápání pojmů. Podle mého názoru je hlavním cílem filozofie jazyka snaha objasnit užívání existujícího jazyka, ve smyslu výše zmíněné Occamovy břitvy. Není třeba neustále hledat nové pojmy pro již existující jsoucna, ale primárním cílem by měla být snaha o udržování a zpřesňování těchto pojmů. Představa o vytvoření „univerzálního“ jazyka, který bude všem srozumitelný a ve kterém nebude docházet k žádným významovým nejasnostem, je, myslím, utopická.

³⁵ Peregrin 1992, s. 65

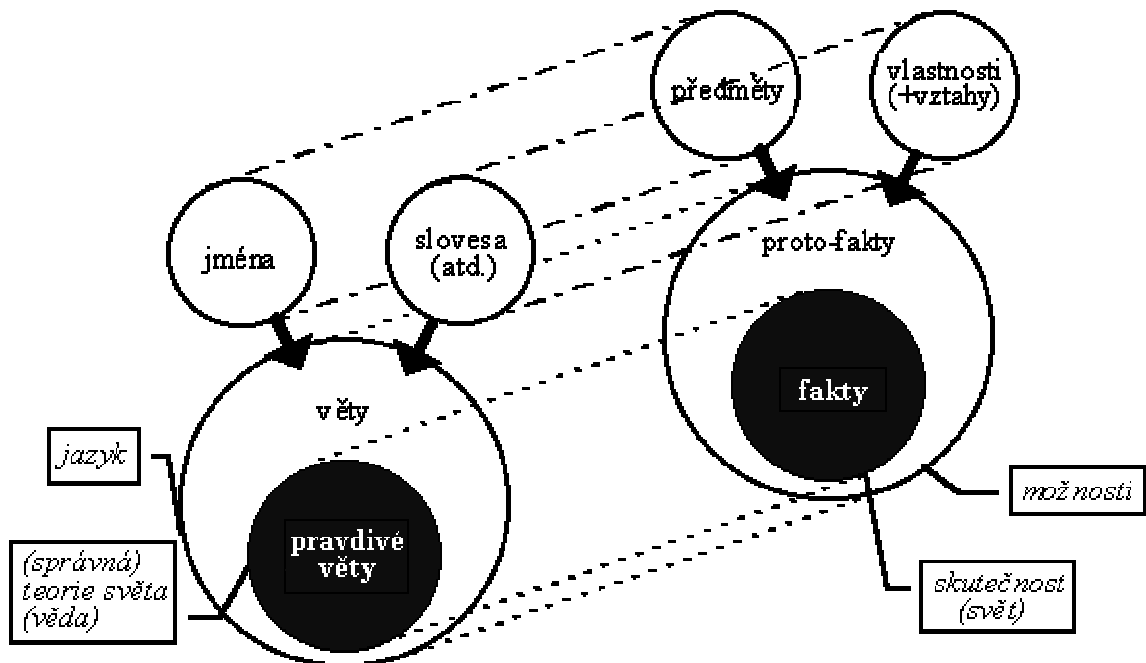
³⁶ Peregrin 1992

5. Wittgensteinovo východisko v Bertrandu Russellovi

5.1 Logický atomismus Bertranda Russella

Wittgenstein ve svém učení navázal na názory svého učitele z Cambridge Bertranda Russella a jeho *logický atomismus*. Proto je pro nás důležité jeho učení nastínit a pochopit. Myšlenky B. Russella přehledně zachytil a zpracoval do následujícího obrázku Jaroslav Peregrin:

Obrázek č. 3: Peregrin, Jaroslav: *Děláme světy jazykem?*³⁷

K přesnému vyjádření si dovoluji citovat výklad schématu. „*Základními stavebními kameny světa jsou jednotliviny či individua (věci v širokém slova smyslu) plus vlastnosti a vztahy (vlastnosti i vztahy můžeme také nahlížet jako pojmy). Všechny možné instance vlastností a vztahů, tedy všechny možné kombinace vlastnost plus*

³⁷ PEREGRIN, Jaroslav. Děláme světy jazykem?. *Organon F* [online]. 1988, 5, [cit. 2011-06-10]. Dostupný z WWW: <<http://jarda.peregrin.cz/mybibl/PDFtxt/382.pdf>>.

*individuum, či vztah plus příslušný počet individuí, vytvářejí prostor jakýchsi potenciálních atomických faktů, či proto-faktů. Některé z těchto proto-faktů jsou (aktuálními) fakty; (aktuální) svět je pak dán souhrnem všech (aktuálních) atomických faktů. (Jiné soubory proto-faktů pak mohou být brány jako charakterizující jiné 'možné světy'.) Základním stavebním kamenům světa odpovídají základní stavební kameny jazyka (slova); atomickým proto-faktům odpovídají atomické (tj. jednoduché) výroky; atomickým faktům odpovídají ty atomické výroky, které jsou pravdivé. Složené jazykové výroky pak vznikají jako logické kombinace výroků jednoduchých; můžeme říkat, že zobrazují složené fakty, které jsou konstituovány z faktů atomických. Elementy světa a jazyka si tedy můžeme představit jako odpovídající si - v ideálním případě - způsobem zobrazeným na Obrázku 1.*³⁸

5.2 Russellova teorie popisů

Jedno z dalších východisek pro Wittgensteina je Russellův způsob logické analýzy věty. Jedná se o tzv. *teorii popisů*. Wittgenstein tuto teorii velmi obdivoval a je důležitá pro jeho Traktát. Ukazuje, že logická forma věty nemusí odpovídat její skutečné formě.

Grayling prezentuje tuto Russellovu tezi na větě „*Současný král Francie je moudrý.*“ Výše jsme se zabývali smysluplností a pravdivostí výroků. Tento je bezesporu smysluplný. Ale je i pravdivý? Tradiční teorie struktury výroků nám říká, že v něm musí být zakomponovány dvě složky: subjekt, který k něčemu odkazuje, a predikát, který o subjektu vypovídá, např. jaké má vlastnosti. V uvedeném výroku jsou tedy přítomny obě složky. Jenže subjekt k ničemu neodkazuje, protože Francie v současnosti žádného krále nemá. Bylo by teda na místě prohlásit výrok za nepravdivý. To však není tak snadné, protože stěží můžeme o něčem, co neexistuje, prohlásit, že má nějakou vlastnost, že je moudré. Pro lepší pochopení uvedu příklad. Mám dva výroky: x (subjekt) má dvě nohy. Pokud tomu tak opravdu je, výrok je pravdivý; x nemá dvě nohy. Pokud tomu tak není, výrok je nepravdivý. Problém nastává v situaci, když neexistuje právě žádné x, pak o něm tedy nemůžu nic prohlásit. Russell tuto „mezeru“ vyřešil následovně. Prohlásil, že výrazy, které ve větě reprezentují podmět, vlastně

³⁸ Tamtéž

k ničemu neodkazují, takže tyto věty jsou z hlediska logické formy irelevantní. Věta „*Současný král Francie je moudrý*“ je podle Russella vlastně spojením tří různých výroků. První tvrdí, že existuje král Francie, druhý, že je jeden (v angličtině určitý člen „the“ před slovem král), a třetí uvádí vlastnost moudrosti bez ohledu na to, kdo je králem Francie. Jelikož je první výrok nepravdivý, stává se nepravdivým i celý původní výrok o francouzském králi. Toto se pak objevuje i v Traktátu.³⁹

Wittgenstein se v jedné z jeho částí věnuje výrokové logice, můj cíl však není věnovat se jí podrobně. Zcela opomenout ji však také nemohu, proto uvedu jen základní princip, na kterém ji Wittgenstein pojmal. Jednoduchý výrok graficky znázornit nelze, aby to bylo možné, musel by mít ještě druhou část. Např. věta: „bud' hodiny rozbil Petr, nebo Pavel.“ Toto spojení již nazýváme složeným výrokem. Pravdivost složeného výroku, čili pravdivostní hodnota, *plně závisí na pravdivostní hodnotě atomických výroků, jež jsou jeho složkami.*⁴⁰ To znamená, že alespoň jeden z jeho jednoduchých výroků musí být pravdivý, aby bylo možné prohlásit, že celý složený výrok je pravdivý. Wittgenstein pro „nebo“ užívá znaku **v**. Zápis **p v q** znamená: bud' p, nebo q, nebo obojí. Grayling sestavil pro tento výrok následující pravdivostní tabulku.⁴¹

Obrázek č. 4: Příklad pravdivostní tabulky. Grayling 2007, s. 37

p	q	p v q
T	T	T
T	F	T
F	T	T
F	F	F

T = truth = pravdivý

F = false = nepravdivý

³⁹ Graling 2007

⁴⁰ Tamtéž, s. 37

⁴¹ Grayling 2007

Na tomto principu existuje Wittgensteinova výroková logika, která tvoří nemalou část Traktátu.

Russellova teorie popisů analyzuje větu na jednotlivé části, jako je tomu v případě té o francouzském králi. Nejsem si však jistá, zda je této analýzy vůbec zapotřebí, protože pravdivost je vylučována už faktem, že Francie v současné době nemá krále. Pak už není nutné dále uvažovat o jeho případných vlastnostech. Co by se laickou úvahou dalo označit za nepravdivé, to Russell přesvědčivě dokazuje pomocí logiky.

6. Ludwig Wittgenstein. Tractatus Logico-Philosophicus

6.1 Pozadí Traktátu a jeho hlavní argument

Wittgensteinovo učení rané fáze, kterou představuje právě Traktát, charakterizují podle Černého následující myšlenkové směry:

1.) *empirismus* – tvrdí, že jediným možným pramenem poznání je zkušenost

2.) *subjektivní idealismus* – obraz světa se konstruuje v závislosti na individuálním vědomí; na subjektu nezávislá skutečnost neexistuje

3.) *solipsismus* – jedinou realitou je individuální „já“, ostatní existuje pouze v představách solipsisty⁴²

O solipsismu je možno říci, že je to krajní forma subjektivismu.

Velmi zjednodušeně řečeno, v Traktátu jde o vše, o čem byla doposud řeč. Dominantní myšlenkou je již mnohokrát opakované tvrzení, že filozofické problémy vyřešíme tehdy, pochopíme-li logiku jazyka a jeho fungování. Podle Wittgensteina nám pochopení struktury jazyka ukáže hranice toho, co lze a smysluplně říci a co ne. To, co lze říci, je podle něj totéž jako to, co lze myslet. Skrz povahu jazyka se nám zjeví hranice, za které už myslet nelze, a jazyk i myšlení se tím pádem již stávají nesmyslnými. Mohli bychom to shrnout tak, že tyto pomyslné hranice nám ukazují, kam až lze myslet. Tam, kam lze myslet, tam lze i mluvit, ale ve chvíli, kdy stojím na pomyslné hranici, si uvědomím, že dál už slova selhávají. A právě v tomto „mrtvém“ bodě se rodí tradiční filozofické otázky, které jsou podle něj nesmyslné. Protože se Wittgenstein v Traktátu ve velké míře zabývá tím, co jsou to výroky a jaký je jejich smysl, je důležité vědět, co pojmem výrok míní. Výrok není to samé, co věta. Podle Graylingova vysvětlení je výrok *to, co se tvrdí, nebo předkládá k přijetí jakožto pravdivé*.⁴³ Věty pak slouží k samotnému vyjádření výroků. Je to *gramaticky dobře utvořený řetězec znaků v nějakém jazyce, a to řetězec, který někdy někde někdo napsal nebo vyslovil*.⁴⁴ Věty, na rozdíl do výroků, zůstávají větami, i když jsou nesmyslné, např. „tyto bortící se barevné myšlenky mě napadnou včera ráno.“ Je to věta, protože je syntakticky i gramaticky správná, ale není to výrok, protože nedává žádný smysl. Výrok je to, *co se tvrdí, když se smysluplně a ne nadarmo použije věta (přesněji řečeno*

⁴² Černý 1996, s. 451

⁴³ Grayling 2007, s. 27

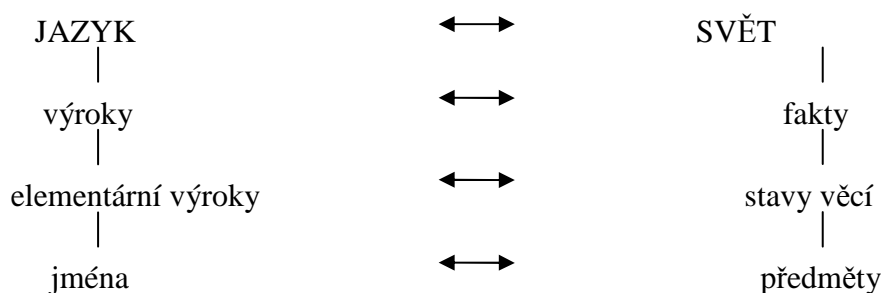
⁴⁴ Tamtéž, s. 28

deklarativní věta).⁴⁵ Mohli bychom tedy říci, že výrok je smysluplná věta. Podle Wittgensteina je výrok *vysloveným nebo napsaným vyjádřením myšlenky; nejde tedy o konkrétní...věty, ale o myšlenky, vyjádřené při použití těchto vět.*⁴⁶

6.1.1 Struktura jazyka a světa v Traktátu

Než tedy přistoupíme k rozboru vybraných částí, bylo by vhodné ještě uvést, jak Wittgenstein strukturuje korelaci jazyka a světa. Ve druhé podkapitole poté uvedu, co si představuje pod pojmem *obrazová teorie významu*. Podle Wittgensteina jsou jazyk i svět přesně strukturované entity, mají svůj vnitřní řád, svou hierarchii. V této struktuře pak každá jednotlivá úroveň jazyka odpovídá dané úrovni světa. Grayling tuto korelaci vystihl na jednoduchém schématu:

Obrázek č. 5

Grayling 2007, s. 43

V dané hierarchii je ve sféře jazyka nejnižší kategorie jmen a ve sféře světa kategorie předmětů. Entity jazyk a svět pak tvoří vrcholy pomyslných pyramid. Jazyk se tedy skládá z výroků, které jsou dále složeny z toho, co Wittgenstein nazývá elementární výroky, a ty jsou složeny z kombinací jmen. Jména pak tvoří základní složku jazyka.⁴⁷ Svět je tvořen z faktů a ty se skládají z předmětů. Jména pak denotují předměty a také se dále sdružují do elementárních výroků, které odpovídají stavům věcí

⁴⁵ Tamtéž, s. 28

⁴⁶ Tamtéž, s. 28

⁴⁷ Tamara Bučková ve svých přednáškách uvádí, že současný (zejména strukturní) pohled na jazyk, z jazykové složky nejvíce vyzdvihuje sloveso, což je obzvlášť nutné zdůraznit v případě německého jazyka, který má z poledu jazykové stavby synteticko-analytický charakter a jeho rámcová větná stavba zcela jistě zasahuje i způsob jazykové myšlení. Kategorie slovesa a dějů, říká Bučková, je implicitně zahrnuta ve Wittgensteinově kategorii výroků a elementárních výroků, v pojmu fakty (Tatsache jako skutečnost, která vyplývá z děje) a stavy (Sachverhalt jako kategorie stavu, která koresponduje s průběhem děje). Tuto tezi lze doložit níže uvedenými citacemi samotného Wittgensteina

atd.⁴⁸ Problém některých Wittgensteinových pojmů, jako je např. právě stav věci/Sachverhalt, fakt/Tatsache, je v tom, že je blíže nespecifikuje a neuvádí k nim žádné příklady, takže můžeme jen těžko odhadnout, co přesně jimi chtěl říci.

6.1.2 *Obrazová teorie významu*

V rámci nového přístupu k jazyku Wittgenstein odmítl subjekt-predikátové členění jmény označených předmětů. Namísto toho se výrok stává logickým obrazem faktu. Jak píše Prokop Sousedík, *význam každého výroku (ať už pravdivého nebo nepravdivého) je tedy založen jeho zobrazovací funkcí.*⁴⁹ Jedná se zde o zobrazení vztahu mezi větou a skutečností, proto se této teorii říká obrazová.⁵⁰

Traktát obsahuje celou řadu různých témat, od jazyka a jeho vztahu ke světu, přes logiku a její formy, pravděpodobnost, pojem čísla, až po otázky etiky, náboženství a solipsismu. Já se zde budu zabývat pouze jeho zlomkem, otázkou jazyka a myšlení. Ostatní, nepochybně také významná témata, ponechám stranou, protože nejsou předmětem této práce.

6.2 **Struktura Traktátu**

Forma Traktátu je na rozdíl od jiných filozofických spisů velmi neobvyklá. Jedná se o sedm oddílů, sedm tezí, ve kterých formuloval svůj postoj ke světu a jeho korelaci s jazykem. Tyto výchozí teze (očíslované 1-7) jsou dále rozvíjeny dodatky a poznámkami, také očíslovanými, a tyto dodatky jsou opět rozvíjeny dalšími komentáři atd. Wittgenstein po celý život pracoval velice systematicky a strukturovaně, proto v Traktátu použil přehledný systém desetinného číslování. Výchozí teze jsou označeny číslem celým (1, 2...), k nim přiřazené poznámky čísly s jedním desetinným místem (1.1, 1.2...), a jim další podřazené poznámky podobu dvou desetinných míst (1.12). Podle této struktury se Wittgenstein dostává až k podobě pěti desetinných míst, ovšem systém stále zůstává velmi přehledný a matematicky přesný.

⁴⁸ Grayling 2007

⁴⁹ SOUSEDÍK, Prokop. *Co je řeč podle Wittgensteina?* [online]. Studia Neoaristotelica : Filozofický ústav AV ČR, 2008. 8 s. článek. Filozofický ústav AV ČR. Dostupné z WWW: <logika.flu.cas.cz/files/uploaded/.../File/sousedik/Co_je_to_rec.doc>.

⁵⁰ Grayling 2007, s. 24-42

Teze, které uvozují jednotlivé oddíly, uvedu pro přehled v německém originále i v překladu. Nutno ještě dodat, že jsem vycházela z překladu P. Glombíčka z roku 2007.

- 1) *Die Welt ist alles, was der Fall ist.*⁵¹
Svět je vše, co je zkrátka tak.⁵²
- 2) *Was der Fall ist, die Tatsache, ist das Bestehen von Sachverhalten.*
To, co je zkrátka tak, fakt, je existence stavů věcí.⁵³
- 3) *Das logische Bild der Tatsachen ist der Gedanke.*
Logický obraz faktu je myšlenka.⁵⁴
- 4) *Der Gedanke ist der sinnvolle Satz.*
Myšlenka je smysluplná věta.⁵⁵
- 5) *Der Satz ist eine Wahrheitsfunktion der Elementarsätze.*
(Der Elementarsatz ist eine Wahrheitsfunktion seiner selbst.)
Věta je pravdivostní funkcí elementárních vět. (Elementární věta je pravdivostní funkcí sebe samé.)⁵⁶
- 6) *Die allgemeine Form der Wahrheitsfunktion ist: $[p, \xi, N(\xi)]$.*
Dies ist die allgemeine Form des Satzes.
Obecná forma pravdivostní funkce je: $[p, \xi, N(\xi)]$. Toto je obecná forma věty.⁵⁷
- 7) *Wovon man nicht sprechen kann, darüber muss man schweigen.*
O čem se nedá mluvit, k tomu se musí mlčet.⁵⁸

⁵¹ Pracovala jsem s německou verzí Traktátu, jež je uvedena na internetu a pozbývá číslování stránek. Čísla jednotlivých tezí jsou však shodná s čísly tezí českých.

⁵² TLP, s. 11

⁵³ Tamtéž

⁵⁴ Tamtéž, s. 17

⁵⁵ Tamtéž, s. 26

⁵⁶ Tamtéž, s. 44

⁵⁷ Tamtéž, s. 67

⁵⁸ Tamtéž, s. 83

6.3 Oddíl 1 a 2. Fakty a svět

6.3.1 Akceptace reality

„Svět je vše, co je zkrátka tak.“⁵⁹ Touto větou je uvedena první část traktátu, kde je ukázána struktura světa. Oddíl 1 obsahuje sice jen šest poznámek, ale zato nám říkají, z čeho je podle Wittgensteina tvořen svět. Zde uvedu tři zásadní:

1.1. Svět je souhrnem faktů, nikoliv jednotlivin.⁶⁰ Die Welt ist die Gesamtheit der Tatsachen, nicht der Dinge.

1.13. Fakty v logickém prostoru jsou svět.⁶¹ Die Tatsachen im logischen Raum sind die Welt.

1.2. Svět se rozrůžňuje do faktů.⁶² Die Welt zerfällt in Tatsachen.

K pochopení struktury světa dále píše o stavech věcí:

2. To, co je zkrátka tak, fakt, je existence stavů věcí.⁶³ Was der Fall ist, die Tatsache, ist das Bestehen von Sachverhalten.

2.01 Stav věcí je propojení předmětů (věcí, jednotlivin).⁶⁴ Der Sachverhalt ist eine Verbindung von Gegenständen. (Sachen, Dingen.)

2.034 Struktura faktu sestává ze struktur stavů věcí.⁶⁵ Die Struktur der Tatsache besteht aus den Strukturen der Sachverhalte.

2.04 Souhrn existujících stavů věcí je svět.⁶⁶ Die Gesamtheit der bestehenden Sachverhalte ist die Welt.

⁵⁹ TLP 1

⁶⁰ TLP, s. 11

⁶¹ Tamtéž, s. 11

⁶² Tamtéž

⁶³ Tamtéž

⁶⁴ Tamtéž

⁶⁵ Tamtéž, s. 14

⁶⁶ Tamtéž

Fakt (*Tatsache*) je jeden z neopomenutelných pojmů v celém Traktátu. Vzápětí v dalším oddíle píše o stavech věcí (*Sachverhalt*). Co přesně znamenají tyto pojmy, mají problém určit i jednotliví interpreté, a je to dle mého názoru způsobeno nejen víceznačností a abstraktností Traktátu, ale i tím, že není dána jeho jednotná terminologie. Pokusím se tedy o jejich přiblížení prostřednictvím Wittgensteinova vysvětlení a pak za pomoci jasnější interpretace Graylinga. Sám Wittgenstein tento rozdíl vysvětluje v dopisu Bertrand Russellovi následovně: „*Der Sachverhalt ist das, was einem Elementarsatz entspricht, wenn er wahr ist. Eine Tatsache ist das, was dem logischen Produkt von Elementarsätzen entspricht, wenn dies Produkt wahr ist.*“⁶⁷, tj. „*Sachverhalt (stav věcí) je to, co odpovídá elementární větě, jestliže je pravdivá. Tatsache (fakt) je to, co odpovídá logickému produktu elementárních vět, jestliže je tento produkt pravdivý.*“⁶⁸ Pochopení *Tatsache* není tak složité, domnívám se, že pokud vyslovím nějaký fakt, nějakou tezi, která odpovídá skutečnosti, např. *pes má čtyři nohy*, jedná se o fakt (*Tatsache*). A z takovýchto možných faktů je podle Wittgensteina tvořen svět, ne z materiálních jednotlivin, jako jsou židle nebo stoly atd. Totožné vysvětlení podává i Grayling, který říká, že faktem může být např. to, že Mount Everest je nejvyšší horou této planety. Větší problém se ukazuje být pojem *Sachverhalt*. Srozumitelné vysvětlení podává Grayling. Jako příklad uvádí své sezení u stolu, držení pera, psaní knihy a to, že tak činí zrovna na jaře a v Anglii. To se řadí ke stavu věcí, mezi existující situace a tyto jednotliviny dávají dohromady fakt, že píše daná slova v jistém čase a na určitém místě. Stav věcí tedy můžeme chápat jako něco abstraktního, co se dá dále analyzovat na jednotlivé složky. Tyto složky tvoří dále základní stavební kameny stavů věcí. Těmito „kameny“ jsou předměty, které už nelze dále rozložit, ty tvoří výchozí prvky, ze kterých je složen svět, čili *konfigurace předmětů tvoří stav věcí*.⁶⁹ Právě určitost uspořádání předmětů je struktura stavu věcí. Stejný princip poté Wittgenstein používá, když mluví o výpovědích: „*Každou výpověď, jež se týká komplexů, lze rozložit*

⁶⁷ GOERES, Ralf. *Die Entwicklung der Philosophie Ludwig Wittgensteins unter besonderer Berücksichtigung seiner Logikkonzeptionen* [online]. Würzburg : Köngishausen und Neumann, 1999 [cit. 2011-06-12]. Dostupné z WWW:

<http://books.google.cz/books?id=juDjRa66XIMC&pg=PA25&lpg=PA25&dq=tatsache+ludwig+wittgenstein+erkl%C3%A4rung&source=bl&ots=sQ35gHWxay&sig=MMq2Ixu5u4S3VMB5L-HLLuOZYqk&hl=cs&ei=Wtf0Tf_QJoOr-QbB2pHSBg&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=4&ved=0CDcQ6AEwAw#v=onepage&q=tatsache%20ludwig%20wittgenstein%20erkl%C3%A4rung&f=false>. ISBN 3-8260-1819-2.

⁶⁸ Monk, s. 174

⁶⁹ TLP 2. 0272, s. 14

na výpověď, jež se týká jejich složek, a na věty, jež ty komplexy v úplnosti popisují.“⁷⁰ Grayling dále uvádí, že předměty můžou být složkami stavů věcí. Z toho plyne, že myšlenka předmětu, který by ležel mimo každou možnou kombinaci předmětů (stavu věcí), je prázdná myšlenka.⁷¹ To je právě případ oněch hranic myšlení, o kterých byla řeč výše. Hranice, za kterými se myšlenky stávají prázdnými a tudíž nesmyslnými.

6.3.2 Obraz a skutečnost

2.05 Souhrn existujících stavů věcí také určuje, které stavy věcí neexistují⁷². Die Gesamtheit der bestehenden Sachverhalte bestimmt auch, welche Sachverhalte nicht bestehen.

2.06 Existence a neexistence stavů věcí je skutečnost. (Existenci stavu věcí nazýváme kladným faktem, neexistenci faktem záporným.)⁷³ Das Bestehen und Nichtbestehen von Sachverhalten ist die Wirklichkeit. (Das Bestehen von Sachverhalten nennen wir auch eine positive, das Nichtbestehen eine negative Tatsache.)

Důležité je, že neexistence stavů věcí je vymezena existencí. To, že v daný okamžik píšu tuto práci, vylučuje možnost stavu věcí, že sedím v parku na lavičce a čtu si noviny. Skutečnost je tedy tvořena existencí stavů věcí, a tato existence obsahuje vše, co vylučuje jako neexistující.⁷⁴

2.063 Skutečnost v souhrnu je svět.⁷⁵ Die gesamte Wirklichkeit ist die Welt.

2.1 Děláme si obrazy faktů⁷⁶. Wir machen uns Bilder der Tatsachen.

2.12 Obraz je modelem skutečnosti.⁷⁷ Das Bild ist ein Modell der Wirklichkeit.

2.141 Obraz je fakt⁷⁸. Das Bild ist eine Tatsache.

⁷⁰ TLP 2.0201, s. 13

⁷¹ Grayling 2007, s. 49

⁷² TLP, s. 14

⁷³ Tamtéž

⁷⁴ Grayling, 2007, s. 49

⁷⁵ TLP, s. 15

⁷⁶ Tamtéž

⁷⁷ Tamtéž

⁷⁸ TLP, s. 15

2.15 To, že se prvky obrazu k sobě navzájem mají určitým způsobem, představuje, že se tak k sobě mají věci. Tato vzájemná souvislost prvků obrazu se nazývá jeho formou zobrazování.⁷⁹ Dass sich die Elemente des Bildes in bestimmter Art und Weise zu einander verhalten, stellt vor, dass sich die Sachen so zu einander verhalten. Dieser Zusammenhang der Elemente des Bildes heiße seine Struktur und ihre Möglichkeit seine Form der Abbildung.

2.1513 Podle takového chápání tedy patří k obrazu navíc také zobrazovací vztah, který z něj dělá obraz⁸⁰. Nach dieser Auffassung gehört also zum Bilde auch noch die abbildende Beziehung, die es zum Bild macht.

O tom, že obraz je fakt, by se dalo polemizovat, ale berme to jako skutečnost, ze které Wittgenstein vychází. Ač zde ještě přímo o jazyku nemluví, již zde bychom mohli vidět narážku na to, čemu se říká *jazykový obraz světa*⁸¹, což je souhrn poznatků o světě a jejich interpretace v konkrétním jazyce. Např. Američan bude mít jazykový obraz světa než Čech. Je to způsob chápání a pojmenování světa jazykem.

V dalších poznámkách oddílu dvě mluví Wittgenstein o obrazech jako logickém zobrazení světa, naráží zde na poznání jako proces. K tomu, abychom dokázali rozpoznat, zda je obraz pravdivý nebo ne, musíme jej porovnat se skutečností, z obrazu samotného to nepoznáme.⁸²

Z doposud uvedených informací lze vyvodit jednoduchý závěr, a sice ten, že Wittgenstein se snaží vidět svět jako určitou, logicky odstupňovanou soustavu, jako systém a je přesvědčen, že když ho pochopíme, otevírá nám to nové možnosti poznání. Problém je, že Wittgenstein nám toto poznání významně ztěžuje. V tomto jeho systému se místy objevují značné mezery (o nich bude řeč dále). Navíc čtenářům daná fakta dostatečně nevysvětluje a předpokládá jejich intuitivní pochopení. Wittgensteinovo

⁷⁹ Tamtéž

⁸⁰ Tamtéž

⁸¹ ZBIEJCZUKOVÁ, Irena. Jazykový obraz světa aneb Jak jazyk ovlivňuje naše myšlení. *Inflow : information journal*[online]. 2009, 2, 10, [cit. 2011-06-12]. Dostupný z WWW:

<<http://www.inflow.cz/jazykovy-obraz-sveta-aneb-jak-jazyk-ovlivnuje-nase-mysleni>>.

⁸² více v TLP 2.223, 2.224, s. 17

pojetí jazyka stojí na pochopení jeho struktury světa, obojí je založené na podobném principu, proto jsem se jím zpočátku zabývala. Nyní můžeme přejít dále.

6.4 Oddíl 3. Jazyk jako logický obraz myšlení a světa

6.4.1 Jazyk a jeho vztah ke světu

Tato kapitola je uvedena tezí *logický obraz světa je myšlenka*.⁸³ Dále je rozvinuta poznámkami:

3.01 *Souhrn pravdivých myšlenek je obraz světa*.⁸⁴ Die Gesamtheit der wahren Gedanken sind ein Bild der Welt.

3.032 *Znázornit v jazyce něco „odporujícího logice“ lze právě tak málo, jako znázornit v geometrii pomocí souřadnic útvar, který by odporoval zákonům prostoru; nebo podat souřadnice bodu, který neexistuje*.⁸⁵ Etwas »der Logik Widersprechendes« in der Sprache darstellen, kann man ebensowenig, wie in der Geometrie eine den Gesetzen des Raumes widersprechende Figur durch ihre Koordinaten darstellen; oder die Koordinaten eines Punktes angeben, welcher nicht existiert.

3.1. *Ve větě se myšlenka vyjadřuje smysly vnímatelným způsobem*.⁸⁶ Im Satz drückt sich der Gedanke sinnlich wahrnehmbar aus.

3.11. *Smysly vnímatelný znak (mluvený, psaný atd.) nám slouží jako projekce možné situace. Projekční metoda je myšlení větného smyslu*.⁸⁷ Wir benützen das sinnlich wahrnehmbare Zeichen (Laut- oder Schriftzeichen etc.) des Satzes als Projektionsmethode der möglichen Sachlage. Die Projektionsmethode ist das Denken des Satz-Sinnes.

3.12 *Znak, jímž myšlenku vyjadřujeme, nazýváme větným znakem. A věta je*

⁸³ TLP 3, s. 17

⁸⁴ Tamtéž

⁸⁵ Tamtéž, s. 18

⁸⁶ Tamtéž

⁸⁷ Tamtéž

větný znak ve svém projektivním vztahu ke světu.⁸⁸ Das Zeichen, durch welches wir den Gedanken ausdrücken, nenne ich das Satzzeichen. Und der Satz ist das Satzzeichen in seiner projektiven Beziehung zur Welt.

3.13 K větě patří vše, co patří k projekci; projikované však nikoli. Tedy možnost projikovaného, ale ne ono samo. Ve větě tedy ještě není obsažen její smysl, nýbrž možnost vyjádřit jej.⁸⁹ Zum Satz gehört alles, was zur Projektion gehört; aber nicht das Projizierte. Also die Möglichkeit des Projizierten, aber nicht dieses selbst. Im Satz ist also sein Sinn noch nicht enthalten, wohl aber die Möglichkeit, ihn auszudrücken.

Již v první poznámce se nám ukazuje svět jako soubor pouze *pravdivých* myšlenek. To, co je nepravdivé nebo nelogické, nemůže tvořit podstatu světa, protože ani *my nemůžeme myslet nic nelogického*⁹⁰. Museli bychom totiž myslet nelogicky, a to podle Wittgensteina ani není možné. Jazyk je tedy na logiku pevně vázán, a aby mohl „fungovat“, musí se držet jejích pravidel, resp. my, jakožto uživatelé jazyka, bychom měli tato pravidla respektovat. Již zde byla několikrát zmínka o hranicích myšlení. Za těmi hranicemi leží nejen *nesmyslné*, tedy to, co nemůžeme jazykem jasně formulovat, vyslovit, ale i vše *nelogické*, tedy to, co odporuje pravidlům logiky.

Jazyk se sice řídí pravidly logiky, ale není to hermeticky uzavřený systém, který existuje nezávisle na světu, nýbrž se ke světu určitým způsobem vztahuje. V poznámce 3.11 a 3.12 se mluví o tzv. *projektivním* vztahu ke světu. Projekci chápeme jako promítání nebo zobrazování. Jazykový projev (ať už mluvený nebo psaný) nám neukazuje svět, nýbrž možnost světa, resp. nám ukazuje možné situace, to, jaký by svět mohl být. Jazyk tedy projikuje (projektuje, zobrazuje) možná fakta a jevy, které mohou nastat, ne jevy skutečné. Jak jsem již zmínila, se skutečností se nejprve musí porovnat. Z toho tedy plyne, že samotná existence jazyka je na světě závislá. Pokud by neexistoval svět, nebyl tady logicky žádný jazyk. Ve dvou důležitých bodech oddílu 3 se uvádí, že *projekční metoda je myšlení větného smyslu*.⁹¹ *A věta je větný znak ve svém*

⁸⁸ Tamtéž

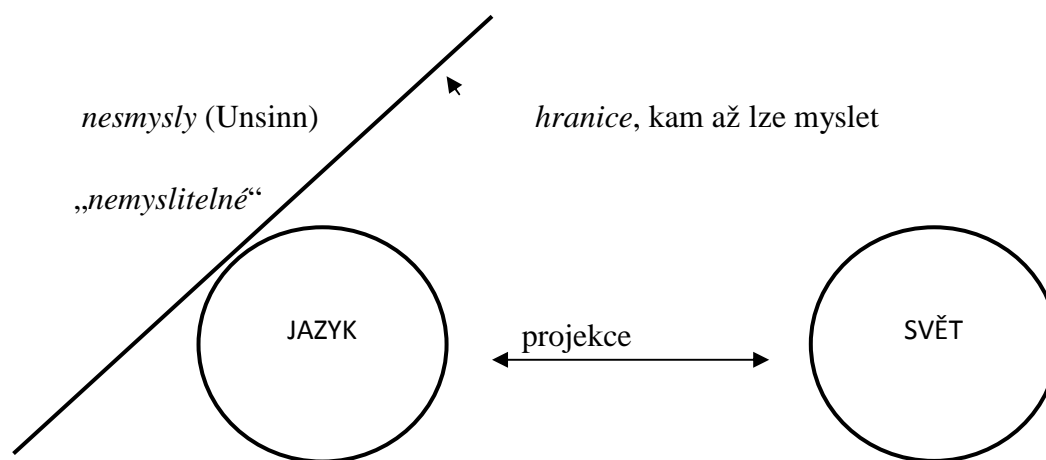
⁸⁹ Tamtéž

⁹⁰ TLP 3.03, s. 17

⁹¹ TLP 3.11, s. 18

*projektivním vztahu ke světu.*⁹² Z toho tedy dále vyplývá, že jazyk je projekcí světa, jeho zobrazováním. Aby měl jazyk smysl, musí existovat svět, jehož možné stavy poté projikuje. Z toho, co bylo doposud uvedeno, mi vychází následující grafické zobrazení, které dle mého názoru poměrně jednoduchým způsobem znázorňuje podstatné informace o jazyku a myšlení.

Obrázek č. 6: Myšlenková mapa jazyka a světa dle mého pojetí

Z pohledu realizace jazykového vyjádření souvisí tok myšlenek nejen s možnostmi jazyka, ale také se subjektivními možnostmi autora textu (jeho schopností jazykově se vyjadřovat) a s autocenzurou.⁹³

⁹² Tamtéž,

⁹³ Na základě konzultací s PhDr. Bučkovou, PhD.

6.4.2 Větný znak a symboly

Tuto podkapitolu postavím ve srovnání s předcházejícími celky odlišně: nejprve uvedu různé, v současnosti nepopiratelné, definice věty z pohledu vícerozličných jazykovědných disciplín, které pak postavím do kontrastu s Wittgensteinovými filozoficko-lingvistickými tezemi, tj. rozšířím jednotku strukturní lingvistiky o kategorii Wittgensteinových symbolů.

Dnes vydávané publikace přinášejí následující charakteristiky věty: „*Auf die aristotelische Logik geht die Definition zurück, ein Satz sei, was Subjekt und Prädikat habe.*“⁹⁴

„*Eine andere, funktionale Satzdefinition sagt, dass der Satz die virtuellen Elemente des Sprachsystems erst aktualisiere. Logisch-inhaltliche Satzdefinition bezeichnet den Satz als Ausdruck eines einzigen Gedankens. Eine physikalisch begründete Definition schließlich charakterisiert den Satz als Intonationseinheit mit bestimmter Tonführung. Eine Satzdefinition, von der, die strukturalistische Sprachwissenschaft ausgehen kann, sollte nur intersubjektiv nachvollziehbare Kriterien anhalten...so wird hier meist Bloomfields Definition zugrunde gelegt: Der Satz ist eine unabhängige sprachliche Form, die durch keine syntaktische Beziehung in eine größere sprachliche Form eingebettet ist.*“⁹⁵

A nyní zpět k analyzovanému Traktátu. Wittgenstein píše:

3.14 Větný znak spočívá v tom, že se v něm jeho prvky, slova, k sobě mají určitým způsobem.⁹⁶ Větný znak je faktem.⁹⁷ Das Satzzeichen besteht darin, dass sich seine Elemente, die Wörter, in ihm auf bestimmte Art und Weise zueinander verhalten. Das Satzzeichen ist eine Tatsache.

3.143 To, že je větný znak faktem, zastírá běžná výrazová forma písma a tisku.⁹⁸ Ve vytištěné větě totiž např. nevypadá větný znak podstatně jinak než slovo.⁹⁹ Dass das Satzzeichen eine Tatsache ist, wird durch die gewöhnliche

⁹⁴ Pelz 1996, s. 147

⁹⁵ Pelz 1996, s. 148

⁹⁶ Zde je patrná korelace se syntaxí, s kategorií kongruence.

⁹⁷ TLP, s. 19

⁹⁸ Zde by bylo možné spekulovat o vzdálené korelaci s definicí grafické věty.

⁹⁹ TLP, s. 19

Ausdrucksform der Schrift oder des Druckes verschleiert. Denn im gedruckten Satz, z.B. sieht das Satzzeichen nicht wesentlich verschieden aus vom Wort.

3.144 *Situace lze popisovat, nikoli pojmenovávat.*¹⁰⁰ Sachlagen kann man beschreiben, nicht benennen.

3.22 *Jméno zastupuje ve větě předmět.*¹⁰¹ Der Name vertritt im Satz den Gegenstand.

3.25 *Je jedna a jen jedna úplná analýza věty.*¹⁰² Es gibt eine und nur eine vollständige Analyse des Satzes.

3.251 *Věta vyjadřuje to, co vyjadřuje, určitým, jasně specifikovatelným způsobem: Věta je artikulovaná.*¹⁰³ Der Satz drückt auf bestimmte, klar angebbare Weise aus, was er ausdrückt: Der Satz ist artikuliert.

3.32 *Znak je to, co lze na symbolu vnímat smysly. Das Zeichen ist das sinnlich Wahrnehmbare am Symbol.*

3.321 *Dva různé symboly tedy mohou mít navzájem společný znak (psaný nebo mluvený).*¹⁰⁴ Zwei verschiedene Symbole können also das Zeichen (Schriftzeichen oder Lautzeichen etc.) miteinander gemein haben - sie bezeichnen dann auf verschiedene Art und Weise.

3.323 *V běžném jazyce se neobyčejně často stává, že totéž slovo označuje různým způsobem – náleží tedy různým symbolům – nebo že se dvě slova, jež označují různě, uplatňují ve větě navenek stejně. Slovo „je“ se tak objevuje jako*

¹⁰⁰ Tamtéž

¹⁰¹ TLP, s. 20

¹⁰² Tamtéž

¹⁰³ TLP, s. 20. Zde by bylo možné spekulovat o vzdálené korelaci s foneticko-fonologickou definicí věty, která je podle mého názoru mylná. Viz níže, tvrzení opatřené pozn. 58.

¹⁰⁴ Tamtéž. Důležitý je vztah sémiologie a sémantiky k lexikologii - konkrétně ke vztahům ve slovní zásobě (viz také níže, pozn. 76/77 o slovní mnohoznačnosti)

¹⁰³ Tamtéž, s. 22

*spona, jako rovnítka a jako výraz existence.*¹⁰⁵ In der Umgangssprache kommt es ungemein häufig vor, dass dasselbe Wort auf verschiedene Art und Weise bezeichnet - also verschiedene Symbolen angehört -, oder, dass zwei Wörter, die auf verschiedene Art und Weise bezeichnen, äußerlich in der gleichen Weise im Satz angewandt werden. So erscheint das Wort »ist« als Kopula, als Gleichheitszeichen und als Ausdruck der Existenz.

3.324. *Takto dochází snadno k naprosto základním záměnám (jakých je všude ve filosofii plno).*¹⁰⁶ So entstehen leicht die fundamentalsten Verwechslungen (deren die ganze Philosophie voll ist).

3.325 *Abychom se těmto omylům vyhnuli, musíme aplikovat znakový jazyk, který je vyloučí díky tomu, že nebude aplikovat stejné znaky v různých symbolech a znaky, jež označují různě, nebude aplikovat ani navenek stejně. Půjde tedy o znakový jazyk, který bude poslušen logické gramatiky – logické syntaxe.*¹⁰⁷ Um diesen Irrtümern zu entgehen, müssen wir eine Zeichensprache verwenden, welche sie ausschließt, indem sie nicht das gleiche Zeichen in verschiedenen Symbolen, und Zeichen, welche auf verschiedene Art bezeichnen, nicht äußerlich auf die gleiche Art verwenden. Eine Zeichensprache also, die der logischen Grammatik - der logischen Syntax - gehorcht.

3.326 *Abychom ve znaku rozpoznali symbol, musíme sledovat jeho smysluplné použití.*¹⁰⁸ Um das Symbol am Zeichen zu erkennen, muss man auf den sinnvollen Gebrauch achten.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 23

¹⁰⁷ TLP, s. 23

¹⁰⁸ Tamtéž

K této poznámce 3.326 je nutno dodat, že současné nazírání na symbol vychází standardně z Peircovy klasifikace znaků (ikony, indexy, symboly), které se zaměřuje především na výklad lexémů (slov) jako znakových jednotek. Také jednotce odpovídá následující definice slova: „*Slovo je minimální pozičně samostatná významová jednotka, vnitřně celistvá a schopná fungovat jak větný člen nebo jako minimální věta.*“¹⁰⁹ Wittgenstein vychází z věty jako symbolu. Platnost výroků se z dnešního pohledu podle Bučkové přibližuje sémantice jednotek textové lingvistiky (textům s minimálním rozsahem a komprimovaným obsahem).

Začněme s vysvětlením toho, co Wittgenstein chápe pod pojmem větný znak. Autor sice píše, že *znak, jímž myšlenku vyjadřujeme, nazývám větným znakem. A věta je větný znak ve svém projektivním vztahu ke světu*¹¹⁰, ale „rozklíčovat“ toto tvrzení byl pro oříšek. Jedno z nejschůdnějších řešení, které pak v kontextu s dalšími výroky z Traktátu, naprosto odpovídá, se nabízí zde: „*Větným znakem Wittgenstein rozumí znak, jímž je myšlenka vyjadřována. Prvky větného znaku jsou pak jména, která opět odpovídají předmětům. Předmět je však přesněji významem jména. To si můžeme ukázat např. na pojmu „Katedrála sv. Víta“. Tento uvedený pojem je tedy jménem, zatímco katedrála na Pražském hradě (zde nejde o jiné pojmenování, jde o ukázání) bude jeho významem. Jméno a předmět však v podstatě symbolizují tutéž věc.*“¹¹¹ Mohli bychom tedy říci, že větný znak je v podstatě věta, ale aby mohla vyjadřovat myšlenku, musí to být smysluplná a logická věta. Její prvky, tedy slova a větné členy, se k sobě pak mají určitým způsobem.¹¹²

S tím, že je snazší určitou *situaci* (*Sachlage*) popsat (*beschreiben*), než pojmenovat (*benennen*), netřeba polemizovat, přesto toto tvrzení nemusí platit stoprocentně. Těžko ale tuto tezi vyvracet, když nemáme přesnou představu o tom, co Wittgenstein myslí pojmem situace (*Sachlage*). Pokud však budeme vycházet z předpokladu, že situace je souhrn určitých podmínek, které se, podobně jako fakt (*Tatsache*), vztahují k něčemu nebo k někomu v určitém čase, je tato teze vyvratitelná.

¹⁰⁹ Šimečková 2004, s. 57

¹¹⁰ TLP 3.12, s. 18

¹¹¹ LAJSEK, Vladimír. *Tak pravil Wittgenstein: Pojednání o vybraných tvrzeních z obrazové teorie jazyka proslulého filosofa Ludwiga Wittgensteina, obsažených v jedné z nejzásadnějších filosofických děl 20. století – Tractatu logico-philosophico.. Všehrad: Časopis českých právníků* [online]. 2010, červen 2010, [cit. 2011-06-12]. Dostupný z WWW: <<http://casopis.vsehrd.cz/2010/06/>>.

¹¹² TLP 3.14, s. 19

Když budu mít např. situaci, kterou někomu popíši slovy „dva lidé, muž a žena na sebe křičí, vyčítají si navzájem své životní přešlapy a žena hrozí rozvodem“, dalo by se tuto situaci bez větších potíží a s minimální slovní zásobou pojmenovat jako „manželská hádka“. Ovšem na druhou stranu zde narážíme na to, o čem jsme mluvili výše a co je pro Wittgensteina velice důležité, a sice to, že jazyk slouží k projekci *možné* situace. Otázka je, zda tato pojmenovaná „manželská hádka“, je opravdu skutečnost. Abych to blíže specifikovala, představme si, že jsme svědky zdánlivé „manželské hádky“, jenže zcela opomineme fakt, že z druhé strany, která je mimo náš zorný úhel pohledu, stojí kameraman a celou *situaci* natáčí. V tomto případě by pak správné *pojmenování* bylo např. „filmová scéna“, protože hádka není *skutečná*. Kdybychom zpočátku zvolili možnost popisu místo pojmenování, nedošlo by k žádnému omylu a významového posunu. Je tedy jednodušší a zároveň jistější situaci popsat než terminologicky pojmenovat.

Potíž nám může dělat tvrzení, že *věta je artikulovaná*.¹¹³ Pochybuji, že tím měl Wittgenstein na mysli artikulaci ve smyslu správného vyslovování hlásek. Podle mého názoru tato teze odkazuje na aktuální členění větné, tedy na strukturu téma-réma. Že tedy věta není složka nahodilých prvků, ale má svou strukturu. Téma jako „základ sdělení v aktuálním členění věty; zvláštní dopředu vyčleněný větný člen udávající informačně to, o čem bude mluvit celá věta“.¹¹⁴ A réma, které představuje „jádro sdělení výpovědi v aktuálním členění věty.“¹¹⁵

Jedny z jazykových jevů, které Wittgenstein považuje za překážku v jazyku, jsou polysémie¹¹⁶ a homonymie¹¹⁷. Mluví se o nich v bodě 3.323. Nepoužívá zde sice toto dnešní terminologické označení, nýbrž hovoří zde o *znaku (Zeichen)* a *symbolu (Symbol)*. Rozdíl mezi znakem a symbolem vysvětluje opět velmi stručně, říká, že *znak je to, co lze na symbolu vnímat smysly*¹¹⁸. A v další tezi, kde tvrdí, že *dva různé symboly tedy mohou mít navzájem společný znak (psaný nebo mluvený)*¹¹⁹, je již zcela zřejmé, že

¹¹³ Tamtéž 3.251, s. 20

¹¹⁴ Čermák 2007, s. 290

¹¹⁵ Tamtéž, s. 279

¹¹⁶ mnohoznačnost, vícevýznamovost

¹¹⁷ souzvučnost, existence dvou n. více stejně znějících nebo stejně zapisovaných forem téhož jazyka, které mají různý význam. Hranice mezi homonymií a polysémií je velmi nejednoznačná

¹¹⁸ TLP 3.32, s. 22

¹¹⁹ TLP 3.331, s. 23

tu jde o jazykovou homonymii. Dokládá to i následným příkladem se slovesem „je“, které se v němčině i češtině objevuje jak v podobě sponového slovesa být, tak samostatně ve významu existence.¹²⁰ Proto Wittgenstein mluví o nutnosti zavedení tzv. znakového jazyka (*Zeichensprache*)¹²¹, který by tomuto zmnožování významů zabránil. Podle něj by tedy různým symbolům neměl příslušet více než jeden znak. Jedná se mu tedy o to, že by měla být odsunuta z jazyka slova polysémantická, tedy slova mnohoznačná, mající více významů. Což by na jednu stranu možná přispělo k větší míře srozumitelnosti a jasnosti, ale na stranu druhou by to velmi ochudilo samotný jazyk. A co každý jazyk dělá svébytným celkem je mj. právě pestrost slovních výrazů. Je zřejmé, že Wittgenstein zde nebere v potaz jazyk umělecký, nezmiňuje např. beletrii ani poezii, která je na metafoře a jazykové rozmanitosti založena.

Teze 3.326 říká, že *abychom ve znaku rozpoznali symbol, musíme sledovat jeho smysluplné použití*¹²², tzn., že bychom měli používat jenom ta slova, o kterých víme, že dávají v kontextu jazyka a světa smysl, a že jejich významy nejsou vyprázdněné.

6.5 Oddíl 4. Věta jako obraz skutečnosti¹²³

6.5.1 Negace filozofie prostřednictvím jazyka

4. *Myšlenka je smysluplná věta.* Der Gedanke ist der sinnvolle Satz.

4.001 *Souhrn vět je jazyk.*¹²⁴ Die Gesamtheit der Sätze ist die Sprache.

4.11 *Souhrn pravdivých vět je souhrnnou přírodovědou (či souhrnem přírodních věd).*¹²⁵ Die Gesamtheit der wahren Sätze ist die gesamte Naturwissenschaft (oder die Gesamtheit der Naturwissenschaften).

Počáteční tvrzení by měla být, jak se zdá, vcelku bez větších obtíží interpretovatelná, Wittgenstein tu shrnuje, jaké má filosofie postavení vůči ostatním vědám, vymezuje její obsah a určuje její pole působení. Jako přírodní vědu ji nebere v potaz.

¹²⁰ TLP 3.323, s. 22

¹²¹ TLP 3.325, s. 23

¹²² Tamtéž

¹²³ TLP 4.021, s. 28

¹²⁴ viz tabulka definic jazyka ze s. 5

¹²⁵ TLP, s. 32

Důležitá jsou zde tvrzení 4.001 a 4.11, která jsou vyústěním Wittgensteinova pojetí struktury světa a jazyka. Jestliže tedy podle Wittgensteina máme říkat jen věty přírodovědy, tedy pravdivé výroky, znamená to, že nemůžeme říkat nic o věcech, které se neřadí k oblasti faktů, které jsou abstraktní a nemůžeme je přesně vyslovit, tedy např. nic o etice, hodnotách, dobru, náboženství atd.¹²⁶

4.111 *Filosofie není jednou z přírodních věd. (slovo „filosofie“ musí znamenat něco, co stojí výše nebo níže než přírodní vědy, rozhodně však ne vedle nich.)*¹²⁷ Die Philosophie ist keine der Naturwissenschaften. (Das Wort »Philosophie« muss etwas bedeuten, was über oder unter, aber nicht neben den Naturwissenschaften steht.)

4.112 *Cílem filosofie je logické ujasnění myšlenek. Filosofie není naukou, nýbrž činností. Filosofická práce se ve své podstatě skládá z ujasňování. Výsledkem filosofie nejsou „filosofické věty“, nýbrž projasnění vět. Filosofie má projasnit a ostře formulovat myšlenky, které jsou jinak jakoby kalné a zamížené.*¹²⁸ Der Zweck der Philosophie ist die logische Klärung der Gedanken. Die Philosophie ist keine Lehre, sondern eine Tätigkeit. Ein philosophisches Werk besteht wesentlich aus Erläuterungen. Das Resultat der Philosophie sind nicht »philosophische Sätze«, sondern das Klarwerden von Sätzen. Die Philosophie soll die Gedanken, die sonst, gleichsam, trübe und verschwommen sind, klar machen und scharf abgrenzen.

4.113 *Filosofie vymezuje hranice sporné oblasti přírodovědy.*¹²⁹ Die Philosophie begrenzt das bestreitbare Gebiet der Naturwissenschaft.

4.114 *Má vymezit myslitelné, a tím tak nemyslitelné. Má vymezit hranice nemyslitelného zevnitř skrze myslitelné.*¹³⁰ Sie soll das Denkbare abgrenzen und damit das Undenkbare. Sie soll das Undenkbare von innen durch das Denkbare begrenzen.

¹²⁶ Grayling 2007

¹²⁷ TLP, s. 32

¹²⁸ Tamtéž

¹²⁹ TLP, s. 33

¹³⁰ Tamtéž

4.115 *Bude znamenat nevyslovitelné tak, že jasně znázorní vyslovitelné.*¹³¹ Sie wird das Unsagbare bedeuten, indem sie das Sagbare klar darstellt.

Filozofie tedy není přírodní vědou, podle Wittgensteina má *úkol* „objasňovat“, což je proces ujasňování našeho myšlení a řeči.“¹³² K tomu by však podle něj bylo třeba, jak jsme již zmínili výše, shodnout se na pojmech, užívat onen znakový jazyk (Zeichensprache). Zatím se tedy musíme spokojit s výroky filozofie v takové podobě, jak nám jsou předkládány. Na jakém místě stojí filozofie vůči ostatním disciplínám, trefně vystihuje Jaroslav Peregrin. Ten říká, že *postavíme-li na jednu stranu texty vědecké jako texty, které se skládají výhradně z tvrzení a jejichž hodnota je dána výhradně jejich pravdivostí, a na stranu druhou texty umělecké, u nichž pravdivost (v nepřeneseném smyslu) nehraje žádnou roli a jejichž hodnota je dána tím, jak na čitatele zapůsobí, pak pro filozofii zbývá místo někde v prostoru mezi těmito dvěma póly.*¹³³

Pokud vnímáme výše uvedené věty 4.113, 4.114 a 4.115 jako vymezení nemyslitelného myslitelným, vybaví se nám vymezení neexistujícího existujícím z kapitoly o faktech. To je důkaz toho, že mezi těmito jednotlivými „složkami“ světa jsou vztahy vzájemné korelace. Hranice existujícího-neexistujícího, myslitelného-nemyslitelného a vyslovitelného – nevyslovitelného jsou na stejné úrovni a fungují na stejném principu.

4.116 *Vše, co vůbec lze myslet, lze myslet jasně. Vše, co lze vyslovit, lze vyslovit jasně*¹³⁴. Alles was überhaupt gedacht werden kann, kann klar gedacht werden. Alles, was sich aussprechen lässt, lässt sich klar aussprechen.

4.1212 *Co lze ukázat, to nelze říci.*¹³⁵ Was gezeigt werden kann, kann nicht gesagt werden.

4.003 *Většina filozofických otázek sepsaných k filosofickým záležitostem není nepravdivá, nýbrž nesmyslná. Na takovéto otázky vůbec nemůžeme*

¹³¹ Tamtéž

¹³² Grayling 2007, s. 59

¹³³ Peregrin 1992, s. 52

¹³⁴ TLP, s. 33

¹³⁵ Tamtéž

odpovědět, můžeme jen podchytit jejich nesmyslnost. Většina otázek a vět filosofů stojí na tom, že nerozumíme logice našeho jazyka. (Jsou jako otázka, zda je Dobro více nebo méně identické než Krása.) A není divu, že nejhlubší problémy vlastně žádné problémy **nejsou**.¹³⁶ Die meisten Sätze und Fragen, welche über philosophische Dinge geschrieben worden sind, sind nicht falsch, sondern unsinnig. Wir können daher Fragen dieser Art überhaupt nicht beantworten, sondern nur ihre Unsinnigkeit feststellen. Die meisten Fragen und Sätze der Philosophen beruhen darauf, dass wir unsere Sprachlogik nicht verstehen. (Sie sind von der Art der Frage, ob das Gute mehr oder weniger identisch sei als das Schöne.) Und es ist nicht verwunderlich, dass die tiefsten Probleme eigentlich keine Probleme sind.

Pokud věc nemá charakter faktu, nelze tedy o něm nic říct, ale lze to ukázat. Svět přírody je pochopitelný, popsateľný a vysloviteľný, ale má svoji hranici. Za touto hranicí se rozestírá sféra toho, co Wittgenstein označuje jako mystické a tvrdí, že „co lze ukázat, to nelze říci.“¹³⁷ Ono mystické mohou být např. pojmy jako etika, krása, nekonečno atd. Některé pojmy nám prostě jazyk nedovoluje vyslovit. Když např. ukážu na ženu a řeknu, že je krásná, bude mi symbolem (teď nemám na mysli wittgensteinovský symbol) krásy ona konkrétní žena, ale krásu jakožto samostatnou „veličinu“ jednoduše definovat nemohu. Proto Wittgenstein tvrdí, že některé pojmy se ukazují. Stejný případ jsou barvy, např. pojem „modrá“. Pokud člověk nikdy nezahlédl moře nebo nebe, pojem „modrá“ pro něj bude prázdný, nebude si pod ním moci nic představit a přisoudit mu nějakou vlastnost.

V poslední tezi se Wittgenstein rozhodl znegovat tisíce let vývoje filozofie na pár řádcích. Explicitně zde tvrdí, že filozofické problémy jsou pouze pseudoproblémy založené na tom, že se jejich uživatelé za prvé nejsou schopni dohodnout na jednotném užívání pojmů a za druhé, že uživatelé jazyka nepochopili jeho logickou strukturu. Proto chtěl vytvořit – vlastně navázat v jeho tvorbě na Russella a Fregeho - onen znakový, ideální jazyk, který bude sjednocovat pojmy a bude jednoznačný.

¹³⁶ TLP, s. 26

¹³⁷ viz pozn. výše

6.5.2 Věta jako logický obraz skutečnosti

V této podkapitole mj. nastíním, jak těsné spojení panuje mezi vybranými Wittgensteinovými tvrzeními a teorií jazykového znaku, jak ho známe od Karla Bühlera.¹³⁸ Ze čtvrtého oddílu tedy vyzdvihnu několik podstatných tezí.

4.021 *Věta je obrazem skutečnosti: Když totiž větě rozumím, vím, jakou situaci znázorňuje. A větě rozumím, aniž by mi byl její smysl vysvětlován.*¹³⁹ Der Satz ist ein Bild der Wirklichkeit: Denn ich kenne die von ihm dargestellte Sachlage, wenn ich den Satz verstehe. Und den Satz verstehe ich, ohne dass mir sein Sinn erklärt wurde.

4.022 *Věta svůj smysl ukazuje. Věta ukazuje, jak to je, když je pravdivá. A říká, že to tak je*¹⁴⁰. Der Satz zeigt seinen Sinn. Der Satz zeigt, wie es sich verhält, wenn er wahr ist. Und er sagt, dass es sich so verhält.

4.025 *Překlad z jednoho jazyka do druhého neprobíhá tak, že by se každá věta jednoho z nich přeložila jednou větou druhého. Překládají se jen větné složky.*¹⁴¹ Die Übersetzung einer Sprache in eine andere geht nicht so vor sich, dass man jeden Satz der einen in einen Satz der anderen übersetzt, sondern nur die Satzbestandteile werden übersetzt.

4.03 *Věta musí pomocí starých výrazů sdělit nový smysl. Věta nám sděluje situaci, takže musí být se situací podstatně svázána. Totiž tak, že je jejím logickým obrazem. Věta něco říká jen natolik, nakolik je obrazem.*¹⁴² Ein Satz muss mit alten Ausdrücken einen neuen Sinn mitteilen. Der Satz teilt uns eine Sachlage mit, also muss er wesentlich mit der Sachlage zusammenhängen. Und der Zusammenhang ist eben, dass er ihr logisches Bild ist. Der Satz sagt nur insoweit etwas aus, als er ein Bild ist.

¹³⁸ spolupracovník Pražského lingvistického kroužku, ve své knize *Teorie jazyka (Sprachtheorie)* formuloval tři základní funkce jazyka: a) funkce sdělovací, b) funkce expresivní, c) funkce konativní (Černý, s. 349.)

¹³⁹ TLP, s. 28

¹⁴⁰ Tamtéž

¹⁴¹ Tamtéž

¹⁴² TLP, s. 29

4.031 *Ve větě se jakoby na zkoušku dává dohromady nějaká situace. Místo: tato věta má ten a ten smysl by se dalo dokonce říci: tato věta znázorňuje tu a tu situaci*¹⁴³. Im Satz wird gleichsam eine Sachlage probeweise zusammengestellt. Man kann geradezu sagen - statt: dieser Satz hat diesen und diesen Sinn -: Dieser Satz stellt diese und diese Sachlage dar.

4.1 *Věta znázorňuje existenci nebo neexistenci stavů věcí*¹⁴⁴. Der Satz stellt das Bestehen und Nichtbestehen der Sachverhalte dar.

Zpočátku musím upozornit na jednu zásadní nesrovnalost, která se této podkapitoly týká. Citované teze z Traktátu pocházejí z překladu od Petra Glombíčka z roku 2007. V tomto překladu Glombíček překládá německé *Sätze* jako *věty*. Příručku *Wittgenstein. Průvodce pro každého* také přeložil P. Glombíček a dokonce ve stejném roce jako samotný Traktát, jenže oproti němu se zde objevuje výše zmiňovaná změna. V Průvodci už Glombíček překládá *Sätze* jako *výroky*, čímž se dostáváme do slepé uličky. Samotný tento fakt znovu dokládá důležitost vztahu mezi jazykem a myšlením, konkrétně mezi znalostí němčiny jako cizího jazyka, znalostí myšlení v tomto jazyce a vědění o oborech (filozofie a lingvistiky), kterých se překlad dotýká. V jedné z předešlých kapitol jsem totiž vysvětlovala rozdíl mezi *větou* a *výrokem*. Teď se díky jinakosti překladu tyto pojmy překrývají a troufám si konstatovat, že nás to posouvá přesně k tomu, čemu se Wittgenstein chtěl vyvarovat. Narážíme zde na to, že se jednomu pojmu přisuzují dvě různá označení (viz výše znak vs. symbol), která nám znemožňují správné chápání a s ním spojenou správnou interpretaci. V kapitole 6.1 jsem se zmiňovala, že Grayling klade velký důraz na diferenci pojmu *výrok* s tím, že se o nich v díle samotném velmi často mluví. Staví ho do kontrastu k *větě*. Jak se však ukazuje, v mém překladu Traktátu se mluví hlavně o *větech*. I kdybychom slovo *věta* nahradili slovem *výrok*, budou to pořád synonymní výrazy; Glombíček v traktátu překládá Wittgensteinovo Satz jako větu, např. teze 4.01 *Der Satz ist ein Bild der Wirklichkeit./Věta je obrazem skutečnosti*. V kontrastu stojí Glombíčkův překlad A. C. Graylinga, kde se na místě Satz objevuje anglické *proposition*, v českém překladu pak

¹⁴³ Tamtéž

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 32

výrok. Z výše uvedeného vyplývá, že tyto dva výrazy (*věta a výrok*) jsou tedy v tomto případě téměř synonymní. Dejme *větě* atribut smysluplná a stane se z ní *výrok*. Abych tedy zabránila případným diskuzím nad těmito pojmy, budu je zde brát v potaz jako synonymní a také zůstanu u Glombíčova překladu *Satz* jako *věta*.

V jedné z tezí 4. oddílu se říká, že „*Der Satz ist ein Bild der Wirklichkeit.*“¹⁴⁵ Podstatné pro toto pojetí věty jako obrazu skutečnosti je, že věta musí mít určitou pravdivostní hodnotu. Podle Graylinga jejich pravdivost nebo nepravdivost závisí na tom, jestli se hodí k faktům, nebo ne, tj. zda je k faktům můžeme přiřadit. Tento vztah věty a faktu je založen na úplné korespondenci mezi nimi, jedinou alternativou je ano nebo ne. Věta zkrátka obrazem faktu buď je, nebo není, žádná částečná shoda mezi nimi nepřichází v úvahu. Má-li zde tedy být vazba mezi skutečností a jazykem, musí být vztahy mezi nimi založeny na tomto principu.¹⁴⁶ Teze 4.021 a 4.022 nám v podstatě říkají, že smysl (význam) věty je vlastně fakt, který je prostřednictvím věty zobrazován. A jestliže chápeme fakt tak, jak bylo vysvětleno výše, tedy jako nějakou pravdivou skutečnost, pak další teze (č. 4.031) v podstatě říká, že smyslem věty je skutečná situace, kterou právě věta znázorňuje.¹⁴⁷

Nyní ještě objasním, ve kterých tezích můžeme vidět souvislost s teorií jazykového znaku. Wittgenstein uvádí, že „*věta musí pomocí starých výrazů sdělovat nový smysl. Věta nám sděluje situaci, takže musí být se situací podstatně svázána. Totiž tak, že je jejím logickým obrazem. Věta něco říká jen natolik, nakolik je obrazem.*“¹⁴⁸ V tomto případě se domnívám, že věta je sémiotický obraz. Jestliže Wittgenstein tvrdí, že věta znázorňuje určitou situaci, můžeme to vnímat jako nezpochybnitelnou náražku na Bühlerův *Organonmodell der Sprache* a *Darstellungsfunktion*. Jedna z funkcí jazykového znaku, (kterým může být věta), je funkce znázorňovací (*Darstellungsfunktion*), tudíž je tu dle mého názoru patrná korelace Bühlerovým modelem jazyka.¹⁴⁹

¹⁴⁵ TLP 4.01, s. 27

¹⁴⁶ Grayling 2007

¹⁴⁷ Grayling 2007

¹⁴⁸ TLP 4.03, s. 29

¹⁴⁹ viz Bühlerův *Organonmodell der Sprache* s. 10

Wittgensteinovo tvrzení, že větě rozumíme, *když rozumíme jejím složkám*¹⁵⁰, nápadně připomíná strukturní syntax, jež rozkládá větu na jednotlivé elementy a poté tyto složky (graficky) znázorňuje. Takto s větou pracuje např. *IC-Grammatik*, neboli *Konstituentenstrukturgrammatik*.¹⁵¹ O jednotlivých složkách věty mluví i v souvislosti s překladem, kdy tvrdí, že překlad z jednoho jazyka do druhého neprobíhá tak, že by se každá věta jednoho z nich přeložila jednou větou druhého. Překládají se jen větné složky. Jasně je zde řečeno, že ve větě jde o sémantické jádro, smysl a význam.

6.6. Překonání Traktátu jeho odmítnutím

Poslední dvě tvrzení z oddílu číslo 6 zní: „*Správnou metodou filozofie by vlastně bylo: neříkat nic, než to, co se říci dá, tedy věty přírodovědy – tedy cosi, co nemá s filozofií nic do činění -, a kdyby pak chtěl někdo říci něco metafyzického, upozornit ho, že jistým znakům ve svých větách nedal význam. Tato metoda by toho druhého neuspokojovala – neměl by pocit, že ho učíme filozofii – právě ona by byla jedinou správnou metodou.*“¹⁵² Die richtige Methode der Philosophie wäre eigentlich die: Nichts zu sagen, als was sich sagen lässt, also Sätze der Naturwissenschaft - also etwas, was mit Philosophie nichts zu tun hat -, und dann immer, wenn ein anderer etwas Metaphysisches sagen wollte, ihm nachzuweisen, dass er gewissen Zeichen in seinen Sätzen keine Bedeutung gegeben hat. Diese Methode wäre für den anderen unbefriedigend - er hätte nicht das Gefühl, dass wir ihn Philosophie lehrten - aber sie wäre die einzig streng richtige.

Právě tímto tvrzením možná Wittgenstein provokuje ke snaze překonat vše, co bylo v Traktátu doposud řečeno. Tuto mou domněnku potvrzuje nejen předposlední tvrzení, které zní: „*Moje věty objasňují tím, že ten, kdo mi rozumí, nakonec rozpozná, že jsou nesmyslné, když jimi – po nich – vystoupí nad ně. (Musí takříkajíc odkopnout žebřík, poté co po něm vylezl.) Musí tyto věty překonat, pak uvidí svět správně.*“¹⁵³. Meine Sätze erläutern dadurch, dass sie der, welcher mich versteht, am Ende als unsinnig erkennt, wenn er durch sie - auf ihnen - über sie hinausgestiegen ist. (Er muss

¹⁵⁰ TLP 4.024, s. 28

¹⁵¹ Dubová 2007

¹⁵² TLP 6.53, s. 83

¹⁵³ Tamtéž

sozusagen die Leiter wegwerfen, nachdem er auf ihr hinaufgestiegen ist.) Er muss diese Sätze überwinden, dann sieht er die Welt richtig.

Traktát bychom tedy měli vnímat jako prostředek, jenž nám umožní poněkud odlišný pohled na chápání jazyka a světa. Jakmile toto prizma pochopíme, musíme odhodit onen pomyslný žebřík a dostat se ještě dál.

Tractatus Logico-Philosophicus je zakončen slovy, ke kterým není třeba žádný další komentář. „*O čem se nedá mluvit, k tomu se musí mlčet.*“¹⁵⁴ Wovon man nicht sprechen kann, darüber muss man schweigen.

¹⁵⁴ TLP 7, s. 83

7. Kritika díla Tractatus Logico-Philosophicus

Traktát psal Wittgenstein ve svém prvním tvůrčím období a posléze ho odmítl. Tato rezignace na hlavní myšlenky Traktátu vlastně znamenala posun v jeho filozofickém vývoji a dala prostor pro druhou významnou práci, kterou jsou posmrtně vydaná *Filozofická zkoumání (Philosophische Untersuchungen)*.

Začnu několika svými postřehy k Traktátu a poté shrnu, jak jej kriticky posoudil A. C. Grayling. Podotýkám, že jsem se zabývala jen vybranými částmi traktátu, proto ponechám stranou důkladnější kritiku obsahovou. První výtky vůči Traktátu je z mého hlediska v nedostatečném vysvětlení pojmů. Wittgenstein zde používá takových pojmů, jako jsou např. jména, znaky, symboly, stavy věcí nebo předměty, ale zřídka jim přisuzuje významy, na které jsme z běžné komunikace zvyklí. Jenže je ani blíže nespécifikuje, a pokud ano, pak jen velmi stručně a neuvádí žádné příklady. Proto si musíme správné významy často domýšlet. Co čtenáře může dále zarazit je, že vzhledem k tomu, jak rozsáhlou tematikou se Wittgenstein zabývá, jsou dané problémy obvykle podány velmi stroze a zjednodušeně. Autor je přesvědčen o tom, že vyřešil veškeré dosavadní problémy filozofie, ale podle mého názoru je pouze elegantně „obešel.“ Jednoduše se vzdal snahy řešit je s odůvodněním, že na ně náš jazyk zkrátka nestačí. Domnívám se však, že tento přístup vede k myšlenkové pasivitě.

Podle Graylinga Wittgenstein v Traktátu opomíjí různorodost jazyka, říká, že jazyk je souhrnem výroků, konstatování faktů. Nebere tu však v potaz další třídy komunikačních funkcí, do kterých patří např. kladení otázek, rozkazování, sliby, varování atd. Podle principů Traktátu nejsou tyto jazykové projevy výroky, takže to nemohou být ani obrazy faktů, z čehož plyne, že postrádají smysl. Víme však, že smysl v žádném případě nepostrádají.

Další Graylingovou námitkou je to, zda je logika vhodným nástrojem k analýze jazyka. Klade otázku, co vlastně znamená logická forma jazyka. Kromě toho se ptá na ony „skryté struktury“ jazyka a světa, zda a jakým způsobem se liší od struktur povrchových. Wittgenstein o nich sice mluví, nepřináší však žádný relevantní důkaz toho, že jeho názor na fungování jazyka a světa je ten správný.

Jedna ze zásadních výtek se týká toho, co jsme už naznačili výše, že Traktát neobsahuje pro své teze dostatek argumentů, a pakliže jsou přítomny, jsou podány často metaforicky nebo pomocí přirovnání, což čtenáři příliš nepomůže. Říká např., že ,obraz je ke skutečnosti přiložen jako pravítko.¹⁵⁵

Graylingova i má otázka zní, jak je možné, že si zásadních nedostatků Traktátu nevšimli už Wittgensteinovi současníci? Je to toho důvodu, že o jazyce a světě přemýšleli v rámci atomistického modelu, byli tudíž přesvědčeni, že jazyk a svět jsou strukturované komplexy, lze tedy jejich jednotlivé struktury analyzovat na jednodušší prvky. Proto se domnívali, že je logika k analýze těchto struktur vhodným nástrojem.¹⁵⁶

Podle mého názoru Wittgenstein nakonec uvízl ve své vlastní pasti. Zabředl do svých výroků o jazyce úplně stejně, jako vyčítal dosavadním filozofům, že zabředají do nesmyslných výroků metafyzických. Jeho teze totiž nejsou o moc více přesvědčivé, než běžné výroky metafyziky. Mnohým jeho prohlášením chybí důkazy stejně jako tvrzením metafyzickým. Přestože svými Traktátem problémy filozofie nevyřešil, ukázal, jak těsný vztah je mezi myšlením, jazykem a světem, protože jedno bez druhého by mohlo těžko existovat, rozhodně myšlení bez jazyka. Abychom mohli nějakým způsobem uchopovat svět, musíme to dělat prostřednictvím myšlení a jazyka. Mohli bychom sice polemizovat o tom, zda je svět souborem faktů či jednotlivin, to ovšem nemění nic na skutečnosti, že tyto fakty nebo jednotliviny uchopují jazykově. I to je jedním z důvodů, proč se *Tractatus Logico-Philosophicus* neustále stává terčem mnoha zkoumání a interpretací.

¹⁵⁵ TLP 2.1512, s. 15

¹⁵⁶ Grayling 2007

Závěr

Tato bakalářská práce si kladla za cíl představit dílo Ludwiga Wittgensteina *Tractatus Logico-Philosophicus*, doložit úzkou souvislost mezi jazykem, myšlením a světem a také v ní byla projevována snaha poukázat na důležitost tématu filozofie jazyka, které je v naší lingvistické oblasti věnována nepříliš velká pozornost.

Nejdříve jsem se věnovala obecným informacím, které souvisejí s danou problematikou, a to jazyku, jeho vztahu k myšlení, sémiotice a sémantice. V této kapitole bylo zásadním bodem poznamenat, že představitelé filozofie jazyka se inspirovali moderní lingvistikou Ferdinanda de Saussura a vycházejí mj. z teorie o označovaném a označujícím. Dále zde bylo poukázáno na souvislost některých částí Traktátu s Bühlerovým chápáním znaku podle jeho *Organonmodellu der Sprache*.

Další část práce tvoří kapitola o filozofii jazyka, kde je shrnuto, čím se tato pomezí disciplína zabývá, je zde kladen velký důraz na analytickou filozofii a její způsob vztahování se ke světu prostřednictvím jazyka. Poté následuje stručné vysvětlení logického atomismu Bertranda Russella, na kterého Wittgenstein svým dílem navázal. Tato kapitola je pojata jen přehledově, protože není primárním cílem zabývat se prací B. Russella, ale naznačit, jakými názory byl Wittgenstein při psaní svého Traktátu ovlivněn.

Jádrem práce je kapitola o Traktátu samotném a jeho rozbor. Pro snadnější pochopení konkrétních tezí Traktátu je nejdříve uvedena struktura jazyka a světa, jak ji vnímá Wittgenstein. Po tomto krátkém úvodu do stěžejních otázek Traktátu přistupuji již k výkladu jeho vybraných částí s ukázkou jejich lingvistického přesahu a případnou jazykovou polemikou. Jedním ze záměrů bylo mj. ukázat, co vedlo Wittgensteina k přesvědčení, že analýzou jazyka překonal veškeré problémy filozofie a prezentace tohoto názoru. Je zde, myslím, vidět, že tento úkol byl nad jeho síly, a svými vlastními tvrzeními si nakonec dokázal, že to zdaleka není možné.

Jestliže cílem práce byl důkaz již mnohokrát zmiňovaného vztahu mezi jazykem, myšlením a světem, pak se to prostřednictvím mnoha úvah, ukázek a interpretací snad podařilo dokázat. Přestože jsou z mého zkoumání patrné i kardinální nedostatky Traktátu, možná vyvrátitelnost některých jeho tvrzení nebo polemika s mnoha jeho

úvahami, neubírá to tomuto dílu na významném postavení, kterému se v tomto oboru těší.

Musím zmínit i některé překážky, které měly vliv na naplnění cíle této práce. Především se jedná o to, že danou problematiku pojednávám opravdu velmi stručně a snahou vyzvednout to nejdůležitější opomím další témata, kterými by se v souvislosti s Traktátem dalo zabývat, a které by popř. vedly k snadnějšímu celkovému pochopení díla. Např. téměř úplně pomím část o výrokové logice, která také mnoho prozrazuje o Wittgensteinově myšlení, nicméně není již hlavním motivem této práce. Dále jde i o problém rozsahu, Wittgenstein a filozofie jazyka je téma velmi široké, o kterém by bylo možno napsat daleko rozsáhlejší práci, porovnat různé interpretace Traktátu atd. Zde se však jedná o bakalářskou práci, která toto všechno není schopna svým rozsahem pojmut. Kniha a odborných prací na toto téma bylo napsáno již nesčetně mnoho, tato by tedy mohla posloužit jako výchozí informace a podnět pro další možná hlubší zkoumání.

Resumé v německém jazyce

Meine Arbeit führe mit einer kurzen Reflexion über die Wahrnehmung der einzelnen Charakteristika der Sprache in der heutiger Zeit, was auch die Motivation zur Auswahl des Themas meiner Bachelorarbeit wurde.

In der Einführung der Arbeit erkläre ich die Korrelation zwischen zwei Phänomenen. Das eine ist die Sprache und die mit ihr (verstehe in ihr) realisierte Denkweise, das andere ist die Welt. Weiter führe ich die Hypothese an, die behauptet, dass das Semantische in dieser Beziehung wichtiger als das Sprachliche ist. Diese Hypothese verifiziere ich mit der Forschung von den verschiedenen Materialien, die sich mit diesem Thema beschäftigen.

Indem dem ersten Kapitel meiner Arbeit wurde die kurze Biographie des Autors eingeführt.

Das zweite Kapitel beschäftigt sich mit der Sprache an sich und mit ihrer Beziehung zum Nachdenken.

Im dritten Kapitel handelt es um die Semiotik und Semantik. Auf dieser Stelle war für mich sehr wichtig zu betonen, dass sich die Vertreter der Philosophie der Sprache bei der modernen Sprachwissenschaft Ferdinand de Saussure inspirierten ließen.

Das vierte Kapitel präsentiert schon im allgemeinen die Problematik der Philosophie der Sprache. Ein Subkapitel wurde auch der analytischen Philosophie und ihrer Beziehung zur Welt durch der Sprache gewidmet.

Das nächste Kapitel zeigt den sich auf dem Gebiet der Logik befindenden Ausgangspunkt von Wittgenstein zu seiner Sprachauffassung.

Den Kern der vorliegenden Arbeit bildet das sechste Kapitel, das sich mit der Analyse von Tractatus Logico-Philosophicus beschäftigt. Diesem Kapitel folgen einige Bemerkungen zur Kritik des analysierten Werkes.

In meiner Arbeit bin ich zu den folgenden Schlüssen gekommen: meine Ansicht kann wahrscheinlich nichts Neues oder Besseres bringen, weil das Meiste zu diesem

Thema vor der Entstehung dieser Arbeit gesagt wurde. Ich kann nur bemerken, dass meiner Meinung nach dieser Arbeit das erfüllt, was ich mir am Anfang als Ziel gesetzt habe. Mein Ziel war einen Beitrag zur Bestätigung der Korrelation der Sprache und des Denkens beizutragen. Dieses Ziel wurde mittels der Analyse ausgewählten Thesen aus dem Tractatus, mit der Hilfe von verschiedenen zusätzlichen Texten, Bildern und Ergänzungsmeinungen mehrerer Philosophen und Linguisten erfüllt. Eine von meinen Bemühungen war auch dieses Thema zu aktualisieren und zu zeigen, dass es noch heute ein wichtiges, obwohl teilweise interdisziplinäres Forschungsgebiet der Sprachwissenschaft ist.

Resumé v českém jazyce

Má práce začíná krátkou reflexí o vnímání jazyka v dnešní době, což se zároveň stalo motivací k výběru tématu.

V úvodu své práce vysvětluji korelaci mezi dvěma jevy. Tím prvním je jazyk a v něm realizovaný způsob myšlení, druhým je svět. Dále uvádím hypotézu, která tvrdí, že sémantická (významová) složka zaujímá v tomto korelačním vztahu klíčové postavení. Tuto hypotézu verifikuji výzkumem mnoha různých materiálů, které se daným tématem zabývají.

V první kapitole uvádím stručnou biografii Ludwiga Wittgensteina.

Druhá kapitola se zabývá obecně jazykem a jeho vztahu k myšlení.

Třetí kapitola pojednává o sémiotice a sémantice. Zde pro mě bylo velmi důležité zdůraznit fakt, že představitelé filozofie jazyka se inspirovali moderní lingvistikou reprezentovanou Ferdinandem de Saussurem.

Ve čtvrté kapitole představuji obecně problematiku filozofie jazyka. Podkapitolu tvoří mj. analytická filozofie a její způsob vztahování se ke světu prostřednictvím jazyka.

V následující kapitole je stručně představen logický atomismus Bertranda Russella, na nějž Wittgenstein ve svém pojetí jazyka zčásti navázal.

Jádro předkládané práce tvoří šestá kapitola, která se zabývá rozborem samotného Traktátu. Dále je zde uvedeno několik kritických poznámek k analyzovanému dílu.

Ve své bakalářské práci jsem došla k následujícím závěrům: můj pohled na dané téma nemůže pravděpodobně přinést nové zásadní postřehy, protože většina informací o něm byla řečena již před vznikem této práce. Zbývá mi poznamenat, že dle mého názoru zde byly naplněny ty cíle, které byly na počátku vytyčeny. Jeden z nich byl potvrdit korelaci mezi jazykem a myšlením. Tohoto cíle bylo dosaženo prostřednictvím analýzy vybraných tezí traktátu, další sekundární literatury, doplňkových obrázků a názorů ostatních filozofů a lingvistů. Mou snahou bylo také aktualizovat tuto problematiku.

Přestože se jedná o obor značně interdisciplinární, jistě si zaslouží na poli lingvistického výzkumu nemalou pozornost.

Seznam literatury

- ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda*. Univerzita Karlova v Praze: Nakladatelství Karolinum, 2007. 341 s. ISBN 978-80-246-0154-0.
- ČERNÝ, Jiří. *Dějiny lingvistiky*. Olomouc: Votobia, 1996. 517 s. ISBN 80-85885-96-4.
- DUBOVÁ, Jarmila. *Einführung in die Sprachwissenschaft*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. 46 s. ISBN 978-80-244-1676-2.
- GRAYLING, Anthony C. *Wittgenstein: Průvodce pro každého*. Praha: Dokořán, 2007. 143 s. ISBN 978-80-7363-077-5.
- GROSS, Harro. *Einführung in die germanistische Linguistik*. München : Iudicium, 1998. 268 s. ISBN 3-89129-240-6.
- MONK, Ray. *Wittgenstein. Úděl génia*. Praha: Nakladatelství Hynek, 1996. 636 s. ISBN 80-85906-23-0.
- OLŠOVSKÝ, Jiří. *Slovník filosofických pojmů současnosti*. Praha: Erika, 1999. 188 s. ISBN 80-7190-804-5.
- PELZ, Heidrun. *Linguistik: Eine Einführung*. Hamburg: Hoffmann und Campe, 1996. 351 s. ISBN 3-455-10331-6.
- PEREGRIN, Jaroslav. *Úvod do analytické filozofie: logika ve filosofie, filosofie v logice*. Praha: Herrmann a synové, 1992. 124 s.
- ŠIMEČKOVÁ, Alena. *Úvod do studia jazykovědné germanistiky*. Univerzita Karlova v Praze: Nakladatelství Karolinum, 2005. 176 s. ISBN 80-246-0595-3.
- WITTGENSTEIN, Ludwig: *Tractatus logico-philosophicus*. Vyd. 1. Praha: Oikoymenh, 2007. 87 s. ISBN 978-80-7298-284-4.

Internetové zdroje

ČAPEK, Jakub. P. Winch, Idea sociální vědy a její vztah k filosofii. *Reflexe : filozofický časopis* [online]. 2006-01-18, 27, [cit. 2011-06-02]. Dostupný z WWW: <<http://www.reflexe.cz/reflexe-27/>>.

GOERES, Ralf. *Die Entwicklung der Philosophie Ludwig Wittgensteins unter besonderer Berücksichtigung seiner Logikkonzeptionen* [online]. Würzburg : Köngishausen und Neumann, 1999 [cit. 2011-06-12]. Dostupné z WWW: <http://books.google.cz/books?id=juDjRa66XIMC&pg=PA25&lpg=PA25&dq=tatsache+ludwig+wittgenstein+erkl%C3%A4rung&source=bl&ots=sQ35gHWxay&sig=MMq2Ixu5u4S3VMB5L-HLLuOZYqk&hl=cs&ei=Wtf0Tf_QJoOr-QbB2pHSBg&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=4&ved=0CDcQ6AEwAw#v=onepage&q=tatsache%20ludwig%20wittgenstein%20erkl%C3%A4rung&f=false>. ISBN 3-8260-1819-2.

HAUSER, Michael. *Obrana jazyka* [online]. 2008-06-13 [cit. 2011-05-20]. Dostupné z WWW: <http://www.sok.bz/index.php?option=com_content&task=view&id=163&Itemid=49>.

LAJSEK, Vladimír. *Tak pravil Wittgenstein: Pojednání o vybraných tvrzeních z obrazové teorie jazyka proslulého filosofa Ludwiga Wittgensteina, obsažených v jedné z nejzásadnějších filozofických děl 20. století – Tractatu logico-philosophicu.. Všehrad: Časopis českých právníků* [online]. 2010, červen 2010, [cit. 2011-06-12]. Dostupný z WWW: <<http://casopis.vsehrad.cz/2010/06/>>.

PEREGRIN, Jaroslav. *Děláme světy jazykem?. Organon F* [online]. 1988, 5, [cit. 2011-06-10]. Dostupný z WWW: <<http://jarda.peregrin.cz/mybibl/PDFTxt/382.pdf>>.

SCHWARZ, Josef. *Vybrané teoretické a metodologické problémy terminografie: poznatky z tvorby české terminologické databáze knihovnictví a informační vědy. NÁRODNÍ KNIHOVNA* [online]. 2003, 14, 1, [cit. 2011-06-02]. Dostupný z WWW: <<http://knihovna.nkp.cz/pdf/0301/0301021.pdf>>.

SOUSEDÍK, Prokop. *Co je řeč podle Wittgensteina?* [online]. *Studia Neoaristotelica : Filozofický ústav AV ČR*, 2008. 8 s. článek. Filozofický ústav AV ČR. Dostupné z WWW: <logika.flu.cas.cz/files/uploaded/.../File/sousedik/Co_je_to_rec.doc>.

TRÁVNÍČEK, František. *Stalinská epocha jazykovědy. Naše řeč* [online]. 1953, 36, 5-6, [cit. 2011-05-16]. Dostupný z WWW: <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4289>>.

ZBIEJCZUKOVÁ, Irena. Jazykový obraz světa aneb Jak jazyk ovlivňuje naše myšlení. *Inflow : information journal*[online]. 2009, 2, 10, [cit. 2011-06-12]. Dostupný z WWW: <<http://www.inflow.cz/jazykovy-obraz-sveta-aneb-jak-jazyk-ovlivnuje-nase-mysleni>>.

Http://tractatus.hochholzer.info/index.php?site=main [online]. 2000 [cit. 2011-06-09]. Ludwig Wittgenstein Tractatus logico-philosophicus. Dostupné z WWW: <<http://tractatus.hochholzer.info/index.php?site=main>>.